

Çevre Konusuna Kur'an-ı Kerim ve Risale-i Nur Yaklaşımı

GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanlığı tehdit eden sorunlardan biri haline gelen çevre sorunları, kökü çok eskilere uzanmasına rağmen, genelde Batıda yaşanan sanayi devriminin sonucunda hissedilir hale gelmiştir. O zamandan beri de sürekli artarak günümüzdeki tehlikeli ve büyük boyutlara ulaşmıştır.

Çevre sorunları; çok sayıda insanı, bu kadar uzun süre meşgul eden ender konulardan biridir. Günümüzde çevre mühendisliği gibi müstakil bir bölümün yanında, diğer birçok okulda çevre problemleri ile ilgili dersler okutulmakta, radyo ve televizyonlarda çevreyle ilgili programlar yayınlanmakta, gazete ve dergilerde çevre sayfaları yer almaktadır. Kamuoyu ise; çevre problemleri konusunda duyarlı davranmakta ve çevreyi korumak için kitlesel eylemler yapmakta, çevreci vakıflar, dernekler ve partiler kurulmaktadır. Çevreyle ilgili bakanlıklar oluşturulmakta, yasalar çıkarılmaktadır; hatta bu konuda uluslararası toplantılar yapılmakta, sözleşmeler imzalanmakta ve kuruluşlar oluşturulmaktadır. Tüm bunlarla yapılmaya çalışılan şey ise; çevreyi maruz kaldığı bozulmalardan korumak ve insanoğlunun temiz bir çevrede hayatını sürdürmesini sağlamaktır.

İnsanoğlunun gündemine bu kadar yoğun olarak girmiş bir konu ile, tabii olarak çeşitli bilim dalları da ilgilenmektedir. Öncelikli olarak "ekoloji" çevre sorunlarıyla ilgilenen bilim dallarının başında gelmektedir. Ayrıca biyolojiden fiziğe, iktisattan hukuka kadar birçok bilim dalında da çevre problemleriyle ilgili araştırmalar yapılmaktadır.² Bununla beraber dinin ve dini sahada yazılan eserlerin de böyle önemli bir problemde bigane kalması el betteki düşünülemez.

"Çevre Sorunları" kavramını doğru anlayabilmek için öncelikle 'Çevre' kavramını doğru tanımlamak gerekir:

Çevre Kavramı: Her ne kadar bu konuda birçok tanım yapılmışsa da biz bir iki tanım vermekle iktifa edeceğiz. En güncel anlamıyla bir canlının yaşam ortamı olarak tanımlanabilen "çevre", çeşitli yönleriyle ele alınıp, farklı biçimde tanımlanabilir. Meselâ: Coğrafi açıdan çevre, insanın çevresi içindeki her türlü faaliyetinin incelenmesi, insanla çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimin kurallarının ortaya konması³ olarak ifade edilirken, ekonomik açıdan çevre, tabiat ve insan tarafından şekillendirilen elemanların tümü⁴ olarak görülmektedir. Toplumbilimciler çevreyi, bir bireyin, bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun biyolojik, toplumsal, kültürel yaşamını etkileyebilecek dış etmenlerin tümü⁵ olarak tanımlarken, ekon oljistler, kâinatta bireyle ilişkili canlı ya da cansız her şeyi ifade eden bir kavram olarak

---

kullanılmaktadırlar.6 Bu son tanımın kapsamına, doğal ve yapay çevre girmektedir.7 Bunlardan doğal çevre, insan müdahalesi olmadığı için değişikliğe uğramamış çevre olarak tanımlanırken, yapay çevre, insanlığın varoluşundan beri gelişen bir süreç içinde müdahalesi ile oluşturduğu çevreye denilmektedir.8

*"Canlı varlıkların, hayati bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri ve etkilendikleri mekan birimlerine, o canlının veya canlılar topluluğunun **yaşam ortamı** veya **çevre** denir."*9

tanımı da, çevre ile ilgili tanımlardan biridir.

Günümüzde "**Ekoloji**", canlıların çevreleri ile uyum içinde hayatlarını sürdürmelerini inceleyen bir bilim kolu olarak tanımlanmaktadır.10 Ekolojinin, Türkçe'de kullanıldığı aksine çevre anlamını taşımadığını söylemek gerekir. Ekoloji, insanın içinde varlık kazandığı ve bir parçasını oluşturduğu tabii ortamla olan ilişkilerini ele alır ve günümüzde kullanıldığı anlamda çevreden farklılık taşır.11

İnsanla çevresi arasındaki ve diğer canlılarla tabii çevre arasındaki ilişkiler, insanlığın ilk yıllarından sanayi devrimine kadar bazen dengeleri bozulsada bir uyum içinde devam etmiştir. Ancak sanayi devrimi ilk defa insanın tabiata müdahale imkanlarını ve şartlarını hazırlamıştır. Ve bu süreçte ekolojik denge insan tarafından tahrip edilmeye, bozulmaya, hatta canlılar için tehlikeli olmaya başlamıştır.12

İnsanlığın tabiata hakim olma ve onu sınırsızca kullanma çabası 17.yy'dan sonra giderek artan bir hırsla dönüşmüş, sanayileşme ve teknolojik gelişme sürecinde 1800'lü yıllarda önce Batı Avrupa ülkelerinde daha sonraki yıllarda da bütün dünyada pek çok sorun ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu noktada bir tanım yapmak gerekirse "**Çevre Sorunları**" insanların sonradan oluşturduğu çevrenin doğal çevreye etkileri ile yapay çevrede varolan olumsuzluklar ve her iki çevrede de görülen sorunlardır13 diyebiliriz.

Bu sorunlar dar anlamda hava, toprak, su, gürültü, nükleer ve ısı kirlenmesi14 ve bu kirliliğin çevrede yaşayanlar için tehlike meydana getirmeye başlaması olarak algılanırken günümüzde kirlenme dışında da pek çok sorun çevre sorunu olarak sayılmaktadır.

Çoğu bilim dallarında olduğu gibi çevre koruma alanında da fizikî olarak ortaya konulan konuların manevî yönden de değerlendirilmesi gerekir. Çoğu kere konunun manevî yönü ile ele alınarak incelenmesi toplumun o konuda şuurlaşmasına ve meselelerin çözümüne yardımcı olmaktadır. Aslında, çevre koruma konusu bu yönden değerlendirildiğinde, meselenin yeni olmadığı, İslâm Dini'nin bu meselelere çok eski zamanlarda sahip çıktığı, dinî sınırlar içerisinde topluma uyulması gereken

---

kurallar koyduđu gör÷lmektedir.

Bu tebliğimizin gayesi, her canlıyı yakından ilgilendiren çevre sorunları gibi önemli bir problemde Kur'ân-ı Kerim'in görüşünü belirtmek ve Kur'ân'ın çağdaş tefsiri Risâle-i Nur Külliyyatı'nda muhterem müellifin çevreye ve çevre ile ilgili konulara verdiği önemi ve onun hayatından tatbikatları göstermektir.

Hemen kaydedelim ki, "**çevre sorunları**" tâbiri her ne kadar son devirlerde müstakil bir mevzu olarak ele alınmış ise de bunun muhtevasına giren meselelere, dağınık şekilde de olsa, âyet ve hadislerde yer verilmiş, dikkatler gereğince çekilmiştir. Bu tâbirin klasik kitaplarımızda bugünkü şekliyle yer almamış olması mevzuun ihmal edildiği, ehemmiyet verilmediği manasına gelmez. Aksine, insanı ilgilendiren her bir hususa, kıymeti nispetinde yer vermiş olan İslâm Dini ve onun mukaddes kitabı Kur'ân-ı Kerim ayrıca onun çağdaş tefsiri Risâle-i Nur Külliyyatı bu mevzuya da yeterince eğilmiş ve açıklık getirmiştir. Bizim yapacağımız iş, dağınık şekilde gelmiş olan açıklamaları çevre sorunları tâbirinden bugün anlaşılan müfredâta göre tanzim etmek, bir araya getirmek olacaktır.

I. ÇEVRE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE DİNİN ÖNEMİ

Çevre problemleri ve bunların çözümleri söz konusu olduğunda unutulmaması gereken bir olgu da din ve kültür olgusudur. Zira insanlar belli bir kültür ve belli bir dini atmosfer içerisinde dünyaya gelmektedir. Bu kişilerin kendileri, diğer insanlar dünya ve doğa ile ilgili değer yargılarını dinleri ve kültürleri oluşturmaktadır. Tarih bize gösteriyor ki, insanların dinlerini ve kültürlerini hesaba katmayan eğitim ve kalkınma programları hedefine ulaşamamakta ve insanlar bir nevi dayatma manâsı taşıyan bu programlara direnmektedirler. Bunu hesaba katmayan bazı dayatmacı, totaliter ve baskıcı rejimlerin yıkılışına hepimiz şahid olduk. Sosyolojik, antropolojik ve psikolojik araştırmalarla da desteklenen bu gerçeği göz önünde bulunduran Birleşmiş Milletler (BM) teşkilatı, çevre korumada her milletin kendi dinî ve kültürel enginliklerinden yararlanmasını tavsiye etmiştir. Hedef ve gaye; dünyayı ve eko sistemi korumak, daha sağlıklı bir gelecek olduğuna göre bu hususta dinlerin yapacağı katkı elbette büyüktür.

Bu çerçevede, dünyanın en büyük çevre örgütlerinden birisi olan World Wide Fund for Nature (Doğa İçin Dünya Fonu) 1989 yılında yaptığı bir toplantıda dünyanın en büyük dinlerinin (İslâmiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm ve Budizm) temsilcilerini bir araya getirerek çevre sorunlarına çözüm bulmada dinlerin katkısını ve önemini tartışmışlardır.¹⁵

Yine konunun dinî boyutunu vurgulayan diğer önemli bir olay da Şubat 1990 yılında Moskova'da meydana gelen; Astronom Carl Sagan ve tanınmış 22 bilim adamının

---

Global çevreyi korumada kendilerine katılmak ve yardım etmek için dünyanın tanınmış dinî liderlerine yaptıkları yardım çağrılarınıdır. Bu bilim adamları dinî liderlerle buluşma yeri olarak da beklenilenin tersine, Moskova'yı tercih ettiler. Bilindiği gibi Moskova 70 yıldır dinsizliği resmen kabul eden ve her türlü dinî faaliyeti yasaklayıp baskı altına alan totaliter bir rejimin başkentliğini yapıyordu. Bu çağırısı yapan bilim adamlarının vurguladıkları gerçek şuydu:

"Çevre koruma ve doğal güzelliklerini muhafazada kesinlikle dinin önemli bir yeri vardır."

Böylece modern bilim tarihinde ilk defa bir sorunun çözümü için bilim adamlarının, dinden ve dinî liderlerden yardım istediklerine şahit olunmaktadır. Aslında dünyamızın geleceği ve çevre sorunlarını arz ettiği tehdidin boyutları düşünüldüğünde böyle bir çağrı için geç bile kalındığı söylenebilir. Çevre sorunlarının üstesinden gelmede dinin oynayacağı role İngiliz tarihçi ve düşünür A. Toynbee: *"İnsanoğlunu maddî hırsın ilham ettiği teknolojinin sonuçlarından korumak için, bütün dinlerin ve felsefelerin taraftarları arasında dünya çapında bir işbirliğine ihtiyacımız olduğunu sanıyorum."* diyerek işaret etmiştir.¹⁶

Geleneksel ve her türlü manevî, ahlâkî ve dinî değeri yok farz eden anlayışla bu sorunların üstesinden gelinemeyeceği bugün her zamankinden daha net olarak anlaşılmiş bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonuna görüşlerini açıklayan eski SSCB, Komünist Dergisi Baş editörü T.T.Frolov şunları itiraf etmiştir:

Global sorunların çözümünde başarıyla ilerlemek için yeni düşünce yöntemleri geliştirmek, yeni ahlâk ve değer ölçüleri oluşturmak ve kuşkusuz yeni davranış tarzları benimsemek zorundayız.

Yalnızca (insanın) maddesel, bilimsel ve teknik yanını geliştirmekle kalmayıp, daha önemlisi insan psikolojisinde yeni değerlerin ve insanî beklentilerin oluşmasını sağlamalıyız. Çünkü bilgelik ve insanîyet, insanlığın temelini oluşturan ebedî gerçeklerdir. Yani sosyal ahlâkî, bilimsel ve ekolojik kavramlara ihtiyacımız var. ¹⁷

Frolov'un işaret ettiği bu boşluğu, bugün din doldurmaya başlamıştır. Bütün dünyada gözlemlenen dine yeniden dönüş ve dini değerlerin yükselişinin nedenlerinden biri de budur.

Konunun dini boyutunu vurgulayan ve yeni bakış açılarına ihtiyacımız olduğuna işaret eden diğer bir çevreci ise Rudolf Bahro'dur. Alman yeşillerinin öncü isimlerinden olan Bahro'ya göre sadece teknolojik ve kanunî yöntemlerle çevrenin korunması ve kurtarılmasının zamanı geçmiştir. Yapılacak tek şey: *"Hz. İsa, Hz. Muhammed ve Buda'nın yaptığı gibi zihinsel bir devrim yapmaktır."* İnsanların tabiat

---

ve tabiattaki tüm varlıklarla olan ilişkilerini yeniden tanımlamaktır. İnsanla doğa arasında daha dengeli ve sağlıklı bir ilişki oluşturmaktır.

Bütün bu gerçekler göz önüne alınınca, gerek okullarda okutulmakta olan çevre derslerinin işlenmesinde ve gerekse bunun bir sonucu olarak çevreyi koruma ve gelecek nesillere daha sağlıklı bir çevre bırakmada İslâm Dini'nin konuyla ilgili prensiplerinin bilinmesinin önemi açıktır.

Ayrıca konunun dini boyutunu vurgulamakla, sanayici, işadami, yönetici ve diğer ilgililerle birlikte halkımızı daha duyarlı hareket etmeye çağırıyoruz. Her türlü ticarî ve endüstriyel faaliyetlerin amacı sadece kâr olmamalı. Bu faaliyetin başta insanlar olmak üzere, bütün eko sisteme getirdiği zarar ve tahribat, mevzuat ve düzenlemelerin yaptırım gücünün yanında, insanlar yaptıklarının vicdanî muhasebesini yaparak bu tahribat en aza indirilebilir. Norveçli derin ekoloji hareketinin kurucularından Prof. Dr. Arne Naess de bu gerçeğe işaret ederek; Hıristiyan ve Müslümanların İncil ve Kur'ân'ın insana yüklediği sorumluluğu ekolojik bir bakış açısıyla yeniden yorumlayıp vurgulamalarının gerektiğini belirterek çevre korumada dinin oynayacağı role işaret etmiştir.¹⁸

II. ÇEVRE KONUSUNA KUR'ÂN-I KERİM VE ÇAĞDAŞ TEFSİRİ RİSALE-İ NUR'UN YAKLAŞIMI

Hiçbir kutsal kitap, Kur'ân-ı Kerim kadar, insana yakın çevresinden, tabiattan, daha geniş manada kâinattan bahsetmez. Kur'ân, insana kâinatın nasıl yaratıldığı, niçin yaratıldığı, ondaki çeşitli varlıkların yapısı hakkında çok çeşitli genel bilgiler verdiği gibi insanın onunla nasıl bir irtibat ve ilişki içerisinde olması gerektiği hakkında da bilgi vermektedir, ona yol göstermektedir.

Çevrecilik tarihi açısından insanlık tarihinin çok erken bir devrinde başlayan İslâm'daki ekolojik hareketin ortaya çıkmasına sebep, hiç şüphesiz bizzat İslâm dinidir; daha açık bir ifadeyle, Kur'ân-ı Kerim'in kendisidir. Kur'ân-ı Kerim'in hem insanların kalplerine şifa, onları küfrün karanlığından temizlemek için, hem de bedenlerini temizlemek ve dünya işlerini düzene sokmak için geldiğini düşündüğümüzde, insanın manevî dünyası kadar maddi dünyası ile de ilgilenmesi tabiidir. Her konuda olduğu gibi çevre konusunda da Kur'ân-ı Kerim Müslümanlara rehberlik etmiştir. İşte bunun için İslâm'ın doğuşuyla birlikte, ona inananlar için çevre, üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur.

Tebliğimizde usûl olarak, önce -imkan nispetinde- Kur'ân-ı Kerim'in konu hakkındaki hükmünü verecek ondan sonra da onun çağdaş tefsiri Risale-i Nur'dan ve onun muhterem müellifi [Bediüzzaman Said Nursî](#)'nin görüş ve tatbikatlarından bahsedeceğiz.

A. Allah'ın Varlığının En Büyük Delillerinden Birisi Olan Kâinat Kitâbı

Allah, insanı kendisine inanması, O'nu bilmesi ve O'na kulluk etmesi için yarattığını

---

belirtir. İnsanın O'nun var ve gerçek olduğuna inanabilmesi için çok çeşitli yol bulunduğunu, ancak en açık ve seçik yolun, insanın kendi varlığı da dahil kâinattaki bütün varlıklara bakması, onlar hakkında insanın düşünmesi olduğu üzerinde Kur'ân ısrarla durmaktadır.

"O'nun (Allah'ın) hak olduğu meydana çıkıncaya kadar varlığımızın belgelerini hem dışarıda ve hem de kendi içlerinde göstereceğiz. Rab binin her şeye şahit olması yetmez mi?"¹⁹

meâlindeki bu ayette belirtildiği gibi insanın bizzat kendi varlığı ve diğer bütün varlıklar Allah'ın var olduğuna dair birer işaret ve belgedir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'de bir çok ayet vardır.²⁰

Bediüzzamanda bu konudaki birçok ayetin tefsirini yaparak, en yakın çevreden başlayarak kâinattan ve diğer varlıklardan ve bunların intizamından bahsetmiş ve böylece, Allah'ın varlığını ispat etmede bunlardan istifade etmiştir. Zira on göre; Rabbimizi bize tarif eden büyük, küllî muarriftir. Birincisi şu Kitâb-ı Kâinat'tır.²¹

Bediüzzaman'a göre, kâinatın onun bir parçası olan ve içinde yaşadığımız çevreyi kirletmek, zarar vermek veya yok etmek demek, Rabbimizi bize tarif eden büyük küllî bir muarrifi yok etmek demektir.

Misal 1.

"...Evet, her bir çiçek, her bir meyve, her bir ot, hatta her bir hayvan, her bir ağaç, birer mührü ehadiyet ve birer sikke-i samediyet olduklarını ve buldukları mekan ise, bir mektup sûretini alması cihetiyle her biri bir imza şeklini alır, o mekanın kâtibini gösteriyor. Mesela, bir bahçede bir sarı çiçek, o bahçe nakkaşının bir mührü hükmündedir. O çiçek mührükimin ise, bütün zemin yüzündeki o nevi çiçekler, O zatın kelimeleri hükmünde olduğuna ve o bahçe dahi Onun yazısı olduğuna, açık bir sûrette delalet ediyor.

*Demek oluyor ki, her bir şey, umum eşyayı halıkına isnad edip azami bir tevhide işaret ediyor."*²²

Misal 2. Bediüzzaman, "Miracın semarâtı ve faydası nedir?" diye kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta,

"...şu kâinatı perişan ve fanî ve karma karışık bir vaziyet-i mevhum

---

eden çıkarıp, o nur ve o meyve ile, o kâinatı kudsî Mektubat-ı Samedâniye, güzel ayine-i cemâl-i ehadiye vaziyeti olan hakikatini göstermiş, kâinatı ve bütün zîşuuru sevindirip mesrur etmiş."²³

diyerek, "kâinatın, kudsî mektubat-ı Samedâniye, güzel ayine-i cemal-i ehadiye" olduğunu söylemiştir.

Misâl 3. Yine Bediüzzaman, Mesnevî-i Nuriye'de Tevhid denizinden isimli bölümde, kâinatın, elli beş lisanla Allah'ın vücub-u vücud ve vahdetine şahadet ve delalet ettiğini belirtir:

*"Öyle bir Allah ki, vücub-u vücud ve vahdetine, şu Kitab-ı Kebir denilen alem, bütün yazıları ve fasıllarıyla, sayfalarıyla, satırlarıyla, cümleleriyle, harfleriyle şahadet ettiği gibi... bütün envaıyla, erkaniyle azasıyla, eczasıyla, hüceyratıyla, zerre atıyla, esiriyle, elli beş lisanla vücub-u vücud ve vahdetine şahadet ve delalet eder."*²⁴

B. Kâinatın Manevîliği

Kâinattaki her varlığın büyüklü-küçüklü, Allah'ın varlığını gösteren apaçık delil olması ve bütün kâinatı insanın emrine vermesi, bize kâinata manevî bir anlamın yüklenmiş olduğunu göstermeye yetiyorsa da, Allah'ın, her varlığı inanan insan gibi kendisine ibadet edici olduğunu ve daimi sûrette kendisinin varlıklarla ilişki içerisinde bulunduğunu bildirmesi gerçekten kâinatın manevî yönünün olduğunu ispatlıyor.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah, kâinatın manevîliğine aşağıdaki ve benzer âyetlerde şöyle işaret etmektedir:

"Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olması O'nun işaretlerindedir." ²⁵

"Yedi gök, yer ve onlarda bulunanlar Allah'ı tespih ederler. O'nu hamd ile tespih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tespihlerini anlayamazsınız."²⁶

"Gövdesiz bitkiler (necm) ve ağaçlar da Allah'a secde ederler."²⁷

Yerlerdeki ve göklerdeki en küçük varlıktan en büyük varlığa kadar her şey, düşünen ve inanan insan için alelâde bir şey değildir. Canlı olsun cansız olsun, her

---

şeyin fizikî kıymetinin ötesinde manevî bir değeri vardır. Herşey, Allah'ın işareti, O'nu her an zikreden O'na dâimi sûrette ibâdet eden "tabiî mü'minler"dir.

İşte bu bakımdan, varlıklar bir çeşit kutsaldır; 28 onların rastgele öldürülmesi, yok edilmesi İslâm dinince yasaklanmıştır. Varlıkları, manevî yönden yaratılıştan kutsal görme, İslâm çevreciliğinin esas metafizik temelini oluşturmaktadır.

Bu temele dayanarak, Müslümanlar çevreye her zaman bir ölçüde sahip çıkagelmişlerdir. Çünkü çevreye yapılan bir kötülük, Allah'a karşı yapılan bir kötülük olarak değerlendirilmiştir.²⁹

Bu bağlamda [Bediüzzaman](#) da; kâinatta bulunan canlı-cansız en küçük varlıktan en büyüğüne kadar hepsinin Allah'a ibâdet ettiklerini bildirerek, kutsal olduklarını, onun için de rast gele öldürülmemeleri ve yok edilmemeleri gerektiğini bildirir. Böylece insanlara, çevrelerine karşı daha duyarlı davranmaları gerektiği şuurunu verir. Hac sûresi 18. âyetin tefsiri münasebetiyle şöyle demektedir:

Misâl 1.

"Görmez misin ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay ve yıldızlar, dağlar, ağaçlar ve hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde eder..." ³⁰

"Şu büyük ve geniş âyetin hazinesinden yalnız bir tek cevherini göstereceğiz. Şöyle ki:

"Kur'ân-ı Hakîm tasih ediyor ki, arştan ferşe, yıldızlardan sineklere, meleklerden semeklere, seyyâratın zerrelere kadar her şey Cenâb-ı Hakka secde ve ibadet ve hamd ve tespih eder. Fakat ibadetleri, mazhar oldukları esmâlara ve kabiliyetlerine göre ayrı ayrıdır, çeşit çeşittir..." ³¹

Misâl 2.

"Şu kâinatın mecudatına nazar-ı dikkatle bakılsa görünür ki, cüz'iyat gibi külliyyatın dahi birer şahs-ı mânevisi vardır ki, birer vazife-i külliyesi görünüyor, onda bir hizmet-i külliye görünüyor. Meselâ, bir çiçek kendince bir nakş-ı san'atı gösterip lisan-ı haliyle esmâ-i Fâtır zikrettiği gibi küre-i arz bahçesi dahi bir çiçek hükmündedir, gayet muntazam küllî vazife-i tespihiyesi vardır. Nasıl ki bir meyve, bir intizam içinde bir ilânâtı, tespihatı ifade ediyor. Öyle de, koca bir ağacın heyet-i umumiyesiyle gayet muntazam bir vazife-i fitriyesi ve ubudiyeti vardır. Nasıl bir ağaç, yaprak, meyve ve çiçeklerinin kelimâtıyla bir tespihatı var. Öyle de, koca semâvat denizi dahi, kelimâtı hükmünde olan güneşler, yıldızlar ve aylarıyla Fâtır-ı Zülcelâline

---

tespihat yapar ve Sâni-i Zülcelâline hamd eder, ve hâkezâ... "32

C. Kâinattaki Ekolojik Denge ve Korunması

Kur'ân-ı Kerim'in kâinatla ilgili olarak ısrarla üzerinde durduğu konulardan birisi de, ekolojik denge meselesidir. Yaratılmış her şeyin bir ölçü, düzün, adalet ve denge içinde yaratıldığını insana sık sık hatırlatmaktadır.

"Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır."³³

"Hazinesi bizim katımızda olmayan hiç bir şey yoktur. Biz onu belli bir ölçüye göre indiririz."³⁴

Modern insanın ancak çevre problemlerinin ortaya çıkması ve Ekoloji Biliminin yardımıyla farkına vardığı ve şimdilerde hepimizin korumaya çalıştığı bu dengeye, Kur'ân dikkatlerimizi özellikle çekmektedir. Allah'ın eseri olan bu dengenin korunmasında görev, Allah'ın ahsen-i takvim olarak (en güzel şekilde) yarattığı ve kendisine vekil (halife) kıldığı insana aittir. Günümüzde maalesef tabiattaki denge ve insanla tabiat arasındaki denge bozulmuştur ve bu dengenin bozulduğunu pek çok kimse de kabul etmektedir. Ama özellikle insanla tabiat arasındaki bu dengesizliğin, insanla Allah arasındaki uyumun bozulmasından kaynaklandığını herkes farketmiş değildir.³⁵ Buna göre Allah ile arasındaki uyumu bozmayan veya en azından bozmamaya dikkat eden bir Müslüman, kâinatın dengesini bozamaz ve bozulmasına seyirci kalmaz. Zira bu tabii denge aynı zamanda Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerini de yansıtan bir ayna gibidir.³⁶

[Bediüzzaman Said Nursî](#)'ye görede, kâinatta en küçük varlıktan en büyüğüne kadar hepsinde bir denge ardır. Eğer bu denge olmasaydı ve bozulsaydı; deniz karmakarışık şeylerle dolacaktı, taaffün edecekti. Hava, zararlı gazlar ile zehirlenecekti. Zemin ise bir mezbele, bir mezbaha, bir bataklığa dönecekti. Dünya boğulacaktı. Şimdi, Bediüzzaman'ın ilgili ayetin tefsirinde nedeğine bakalım:

"Hiçbir şey yoktur ki, hazineleri bizim yanımızda olmasın. Her şeyi biz belirli bir miktarla indiririz."³⁷ *âyetinin bir nüktesi ve bir İsm-i Âzam veyahut İsm-i Âzamı altı nurundan bir nuru olan Adl isminin bir cilvesi...*"

"Şu kâinat öyle bir sayıdır ki, o sarayda mütemadiyen tahrip ve tamir içinde çalkalanan bir şehir var. Ve o şehirde her vakit harp ve hicret içinde kaynayan bir memleket var. Ve o memlekette her zaman mevt ve hayat içinde yuvarlanan bir âlem var."

"Halbuki o sarayda, o şehirde, o memlekette, o âlemde o derece hayret-en giz bir muvazene, bir mizan, bir tevzin hükmediyor; bilbedâhe ispat eder ki bu hadsiz mevcudatta olan hadsiz tahavvül ât ve vâridat ve masarif, her bir anda umum kâinatı görür, nazar-ı teftişinden geçirir bir tek zâtın mizanıyla ölçülür, tartılır. Yoksa, balıklardan bir balık, bin yumurtacıkla ve nebâtattan haşhaş gibi bir çiçek, yirmi bin tohumla ve sel gibi akan unsurların, inkılâpların hücumuyla şiddetle muvazeneyi bozmaya çalışan ve istilâ etmek isteyen esbap başıboş olsalardı veyahut maksatsız, serseri tesadüf ve mizansız, kör kuvvete ve şuursuz, zulmetli tabiata havale edilseydi, o muvazene-i eşya ve muvazene-i kâinat öyle bozulacaktı ki, bir senede, belki bir günde hercümerç olurdu. Yani, deniz karmakarışık şeylerle dolacaktı, taaffün edecekti. Hava gazât-ı muzırna ile zehirlenecekti. Zemin ise bir mezbele, bir mezbaha, bir bataklığa dönecekti. Dünya boğulacaktı."

"İşte, cesed-i hayvânînin hüceyrâtından ve kandaki küveyrât-ı hamrâ ve beyzaden ve zerrâtın tahavvül âtından ve cihaz at-ı bedeni yenin tenasübünden tut, tâ denizlerin vâridat ve masarifine, tâ zemin altındaki çeşmelerin gelir ve sarfiyatlarına, tâ hayvânat ve nebâtâtın tevellüdat ve vefiyatlarına, tâ güz ve baharın tahribat ve tamiratlarına, tâ unsurların ve yıldızların ihdemat ve harekâtlarına, ta mevt ve hayatın ziya ve zulmetin ve hararet ve bürudetin değişmelerine ve dövüşmelerine ve çarpışmalarına kadar, o derece hassas bir mizanla ve o kadar ince bir ölçüyle tanzim edilir ve tartılır ki, akl-ı beşer hiçbir yerde hakikî olarak hiçbir israf, hiçbir abes görmediği gibi, hikmet-i insaniye dahi her şeyde en mükemmel bir inzitam, en güzel bir mevzu niyet görüyor ve gösteriyor. Belki, hikmet-i insaniye, o intizam ve mevzu niyeti bir tezahürüdür, bir tercümanıdır..."

"Ve bilhassa zeminin yüzünde, nebatî ve hayvanî dört yüz bin taifenin tevellüdat ve vefiyatça ve iâşe ve yaşayışça Rahimâne muvazeneleri, ziya güneşi gösterdiği gibi, bir tek Zat-ı Adl ve Rahimi gösteriyor." 38

D. Yeryüzünün Halifesi Olan İnsanın Tabiattaki Dengeyi Bozması, Karada ve Denizde Fesat Çıkarması

"Düşünün o zamanı ki, rabbin melâikeye hitaben, 'Ben yerde bir halife yaratacağım' dedi..."39 âyetinde ifade edildiği gibi insan yeryüzünde Allah'ın halifesidir ve yeryüzünde her şey onun istifadesine sunulmuştur. Fakat bazı insanlar halifeliği, suiistimal ederek, Allah'ın yarattığı ve kendi varlığının ayetleri olarak bildirdiği ekolojik dengeleri, tabiattaki nizam, intizam ve düzeni yok eden, bozan, tahrip eden bir halifelik manasında anlatırlar. Zira halife demek vekil demek, yani Allah'ın yeryüzünden sorumlu tuttuğu, yeryüzünün sorumluluk ve korunmasını ona bıraktığı varlık demektir. Bu vekil, 40 bu âlemi belli bir düzen, denge ve ahenkle

---

yaratan Zatin emanetine ihanet edemez. Bu düzeni ve ahengi bozduğu ve tahrip ettiği anda, artık o kötü bir vekil olarak anılacaktır.41 Kur'ân-ı Kerim bu kötü vekiller için şöyle diyor:

"Yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çabalayan insanlar vardır. Allah bozgunculuğu (fesadı) sevmez."42

Âyette de açıkça belirtildiği gibi, fesatçı olan kimseler, sadece insan ve toplumlara zarar vermek ve kötülük etmekle kalmazlar, aynı zamanda tabiî çevreye de zarar verirler. İşte bunun için, Allah insanların fesat olmalarını kınıyor. Onların çevreye karşı olumsuz etki edebileceklerine dikkatimizi çekiyor. Ayrıca Kur'ân-ı Kerimde, inançsızlık, fesatçılık, israfçılık, nankörlük, itaatsizlik ve bozgunculuk gibi gayri ahlâkî davranışları sebebiyle bazı milletlerin hem kendilerine hem de çevrelerine zararları yüzünden kendi elleriyle yok olup gitmeleri misal verilmektedir.43

Şu âyette ise, Allah insanların tabiî dengeyi bozmaları sonucu, yeryüzünde fes âd çıkacağını ve bunun zararını çekeceklerini haber veriyor: "İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde bozulma (fes âd) çıkar; Allah da belki geri dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırır." 44 Görüldüğü gibi, Allah, bu âyetlerde bize doğrudan doğruya kâinatın tabiî dengesini bozmamamızı emrediyor ve bozduğumuz takdirde de, zararını çekeceğimizi haber veriyor.

Allah insandan tabiî çevresini ve kâinatı korumasını, onların tabiî ve ekolojik dengelerini bozmamasını istemektedir. Aksi takdirde, bizzat insanın kendisinin bundan zarar göreceğini de ifâde etmektedir. Allah, aşağıdaki âyetlerde görüleceği üzere kâinatta bir tabiî ve ekolojik dengenin varolduğuna dikkatlerimizi çekerek, arkasından bunu koruyunuz demekle; aksi halde insanlığın istenmeyen durumlara karşılaşabileceğini belirtmektedir.

"Göğü bu âhenkle O yükseltti ve bu mîzanı koydu ki, siz de ders alıp ölçü dışına taşmayasınız. Tartıyı adaletle yapın, sakın teraziyi eksik tartmayın."45

Seyyid Hüseyin Nasr'a göre de çağdaş insan, tabiatı sorumsuzca kullanarak onu ifsat etmektedir: "Çağdaş insan için tabiatın hiçbir kutsal tarafı kalmamıştır... Üstelik tabiat, ulaşılması mümkün son noktasına kadar kullanılacak ve istismâr edilecek bir "şey" gibi görülmektedir. Çağdaş insan tabiatı, kendisinden yararlandığı, ama kendisine karşı ayrıca sorumlu da olduğu bir eş gibi değil, bir fahişe gibi görmektedir. Kendisine karşı hiçbir yükümlülük ve sorumluluk duygusu beslenmeyen bir fahişe .. Zorluk şurada: Bir fahişe gibi "kullanılan" tabiatın durumu, günden güne, daha fazla gönül eğlendirmeyi imkansız kılmaktadır. Aslında pek çok kişinin, onun durumundan kaygı duymaya başlamasının nedeni de budur... "46

[Bediüzzaman Said Nursî](#) de, insanın yeryüzünde halîfe olduğunu, yeryüzünün ve içindekilerin onun emrine verildiğini, ilgili âyetlerin tefsirinde şöyle açıklar:

"Yeryüzünde ne varsa sizin için O yarattı... "47 ve

"Düşün o zamanı ki, Rabbin melâikeye hitaben 'Ben yerde bir halife yaratacağım' dedi... "48

Bu âyetler, beşere verilen büyük nimetleri tadat ediyor. Birinci ayette en büyük nimete işaret edilmiştir ki, beşer, hilkatin neticesidir ve arzın müştemilatı ona teshir edilmiştir. İstedığı gibi tarassuf eder. Bu âyet ile de, beşerin arza hâkim ve halife kılınmış olduğuna işaret edilmiştir."49

Başka bir yerde de aynı konu ile ilgili olarak şöyle der:

*"...koca kâinatı bir hanesi misilli insana musahhar ve müzeyyen ve tefriş etmek ve o insanı halife-i zemin ederek ve dağ ve gök ve yer tahammülünden çekindikleri emanet-i Kübrayı ona vermesi ve sair zîhayatlara bir derece zabitlik mertebesiyle mükerrem etmesi ve hitabat-ı Sübhaniyesine ve sohbetine müşerref eylemesiyle fevkalade bir makam verdiği ve bütün semavî fermanlarda ona saadet-i ebediye yi ve beka-i uhreviye yi kat'i vaad ve ahdettiği halde elbette ve hiçbir şüphe olmaz ki, bahar kadar kudretine kolay gelen dâr-ı saadeti o mükerrem ve müşerref insanlar için açacak ve yapacak ve haşir ve kıyameti getirecek diye, **Muhyî ve Mümît ve Hayy ve Kayyûm ve Kadîr ve Alîm** isimleri, Halikımızdan sormamıza cevap veriyorlar."*50

Bediüzzaman, yeryüzünün halîfesi olmakla beraber, halifeliğisuiistimal ederekötübir vekil durumunadüşen, denizlerde ve yerde fesat çıkaran insana, "Ey israfılı, iktisatsız, ey zulümlü adaletsiz, ey kirli, nezaketsiz, bedbaht insan!" diyerek, yaptığı işin ne kadar çirkin olduğunu vurgulamaktadır:

"Ey israfılı, iktisatsız, ey zulümlü, adaletsiz, ey kirli, nezaketsiz, bedbaht insan!" Bütün kâinatın ve bütün mevcudatın düstur-u hareketi olan iktisat ve nezafet ve adaleti yapmadığından umum mevcudata muhalefetinle, mânen onların nefretlerine ve hiddetlerine mahzar oluyorsun. Neye dayanıyorsun ki, umum mevcudatı zulmünle, mizansızlığıyla, israfıyla, nezaketsizliğiyle kızdırıyorsun?"

"Evet, ismi-i Hakîmin cilve-i azamından olan hikmet-i amme-i kâinat, iktisat

---

ve israfsızlık üzerinde hareket ediyor, iktisadı emrediyor."

"Ve *ism-i Adlin cilve-i azamından gelen kâinattaki adalet-i tamme, umum eşyanın muvazenelerini idare ediyor. Ve beşere de adaleti emrediyor. Sûre-i Rahmanda,*

"Gökyüzünü yükseltip nizam ve ölçü verdi. Tâ ki ölçüde sınırı aşmayın ölçüyü ve tartıyı adâletle yerine getirin ve âhir etteki mizanınızı ziyana düşürmeyin."⁵¹ âyetindeki, dört mertebe, dört nevi mizana işaret eden, dört defa mizan zikretmesi, kâinatta mizanın derece-i azametini ve fevkalade, pek büyük ehemmiyetini gösteriyor. Evet, hiçbir şeyde israf olmadığı gibi, hiçbir şeyde de hakiki zulüm ve mizansızlık yoktur."

"Ve *ism-i kuddusün cilve-i azamından gelen tanzif ve nezafet bütün kâinatın mevcudatını temizliyor, güzelleştiriyor. Beşerin bulaşık eli karışmamak şartıyla, hiçbir şeyde hakiki nezafetsizlik ve çirkinlik görünmüyor."*

"İşte, *hakaik-i Kur'âniyeden ve desatir-i İslâmiyeden olan adalet, iktisat, nezafet, hayat-ı beşeriyete ne derece esaslı birer düstur olduğunu anla. Ve ahkâm-ı Kur'âniye ne derece kâinatla alakadar ve kâinat içine kök salmış ve sarmış bulunduğunu ve o hakaiki bozmak, kâinatı bozmak ve sûretini değiştirmek gibi, mümkün olmadığını bil."*⁵²

E. İktisadı Emir, İsaftan Men

Bugün, tüm çevre kirliliği ve tabiî dengenin bozulmasının ana sebeplerinden birisi hiç şüphesiz israftır. İsrâf, bugünkü ev ekonomisinde var, üretim ve tüketimde var, sanayi ve teknolojiye var. Âdeta insanlık israf için yarışıyor gibi. Suni ihtiyaçlar meydana getiriliyor ve sun'i yere tabiî kaynaklar tüketiliyor. Neticede tabiî denge bozuluyor, hava ve sular kirletiliyor. O halde sağlıklı bir çevre için, her türlü israftan kaçınmak gerekiyor; insanlığın ihtiyaçlarla orantılı bir üretim ve tüketim içinde olması lüzumu vardır. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de israfla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır:

"Yiyiniz, içiniz; fakat israf etmeyiniz. Allah israf edenleri sevmez."⁵³

"Saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanlarla kardeş olurlar; şeytan ise Rabb'ine karşı pek nankördür."⁵⁴

İsrafı yasaklayan, her şeyde ölçülü olmayı emreden, ihtiyaç fazlasını infak ettirerek bencilliği ortadan kaldıran, insanı maddi çıkarların kölesi değil, kâinatın efendisi ve en şerefli sayan insana, hayvanlara, bitkilere ve tüm kâinat düzenine saygıyı öğreten İslâmî öğreti, bugünkü çöküntüye karşı en güçlü alternatifi oluşturmaktadır.⁵⁵

Çevreyi korumada "iktisad"ın önemi, zamanımızda iyice anlaşılmıştır. Nüfus kesâfeti gittikçe artan dünyamızın mahdud olan tabiî kaynakları, israf yüzünden çabucak bitme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ayrıca gerek enerji ve gerekse diğer ihtiyaç maddelerinin istihlaki sonucu hasıl olan kirletici artıklar, yeryüzündeki bütün canlıları toptan tehdit eder olmuştur. Bu sıkıntıların pek çoğunun kaynağında çeşitli israflar yatmaktadır.

Bediüzzaman'ın hayatında iktisatla ilgili dikkat çekici çok önemli örnekler vardır. [Bediüzzaman](#), eserlerinde israftan men edip iktisadı tavsiye ederken, kendi hayatında da hep iktisatlı yaşamış, böylece hem hâl dili, hem de kâl diliyle ders vermiştir.

a. Umûmî olarak israfın zararından bahsedip israftan menetmesi ve iktisadı emretmesi:

Bediüzzaman, iktisadın lüzum ve faydalarına, israfın da haram oluşu ve zararlarına dair müstakil bir risale telif etmiştir. Bu risale ile iktisadın ne kadar faydalı ve israfın da ne kadar zararlı olduğunu gözler önüne sermiştir. Özetle şöyledir:

"İktisat Risalesi: *İktisat ve kanaate, israf ve tebzire dairdir.*

"Yiyin, için, fakat israf etmeyin."⁵⁶

Şu âyet-i kerime, iktisada kat'i emir ve israftan nehy-i sarih sûretinde gayet mühim bir ders-i hikmet veriyor.

"Halik-ı rahim, nev-i beşere verdiği nimetlerin mukabilinde şükür istiyor. İsfraf ise şükre zıttır, nimete karşı hasa retli bir istihfaftır. İktisat ise, nimete karşı ticaretli bir ihtiramdır..."

"İktisat eden maişetçe aile belasını çekmez." mealindeki hadis-i şerifi⁵⁷ sırrıyla, iktisat eden, maişetçe aile zahmet ve meşakkatini çok çekmez.

"Evet, iktisat kat'i bir sebep-i bereket ve medar-ı hüsnü-ü maişet olduğuna o kadar kat'i deliller var ki, had ve hesaba gelmez. Ezcümle, ben kendi şahsımda gördüğüm ve bana hizmet ve arkadaşlık eden zâtların şahadetleriyle diyorum ki:"

"İktisat vasıtasıyla bazen bire on bereket gördüm ve arkadaşlarım gördüler.

Hattâ dokuz sene (şimdi otuz sene) evvel benimle beraber Burdur'a nefyedilen reislerden bir kısmı, parasızlıktan zillet ve sefalete düşmemem için, zekâtlarını bana kabul ettirmeye çok çalıştılar. O zengin reislere dedim: "**Gerçi param pek azdır. Fakat iktisadım var, kanaate alışmışım. Ben sizden daha zenginim.**" Mükerrer ve musırrâne tekliflerini reddettim. Câ-yı dikkattir ki, iki sene sonra, bana zekâtlarını teklif edenlerin bir kısmı, iktisatsızlık yüzünden borçlandılar. Lillâhilhamd onlardan yedi sene sonra, o az para, iktisat bereketiyle bana kâfi geldi, benim yüz suyumu döktürmedi, beni halklara arz-ı hacete mecbur etmedi. Hayatımın bir düsturu olan "**nastan istiğna**" mesleğini bozmadı..."

"Eğer iktisat edip hacat-ı zaruriyeye iktisar ve ihtisar ve hasretse, "**Şüphesiz ki rızkı veren, mutlak kudret ve kuvvet sahibi olan Allah'tır.**"⁵⁸ sırrıyla, "**Yeryüzünde hareket eden hiçbir canlı yoktur ki, onun rızkını vermek Allah'a ait olmasın.**"⁵⁹ sarahatiyle, ummadığı tarzda, yaşayacak kadar rızkını bulacak..."

"Elhasıl, israf, kanaatsizliği intaç eder. Kanaatsizlik ise, çalışmanın şevkini kırar, tembelliğe atar, hayatından şevvâ kapısını açar. Mütemediyen şevvâ ettirir. Hem ihlâsı kırar, riya kapısını açar. Hem izzetini kırar, dilencilik yolunu gösterir."

"**İktisat ise kanaati intaç eder. "Kanaat eden aziz olur: tamah eden zillate düşer.**"⁶⁰ hadisinin sırrıyla, kanaat, izzeti intaç eder. Hem sa'ye ve çalışmaya teşci eder. Şevkini ziyadeleştirir, çalıştırır. Çünkü, meselâ bir gün çalıştı. Akşamda aldığı cüz'î bir ücrete kanaat sırrıyla ikinci gün yine çalışır. **Müsrif**, ise, kanaat etmediği için, ikinci gün daha çalışmaz. Çalışsa da şevksiz çalışır."

b. Az bir yemekle iktifa etmesi

[Bediüzzaman](#), israftan men edip iktisadı tavsiye ederken, kendisinin aksini yapması el betteki doğru olmazdı. Onun için, o iktisat prensibi, aza kanaat edip şükretmesi, israftan uzak durması ve Allah'ın onun yiyecek ve içeceğine bereket vermesiyle hayatını devam ettirdiğini bildirmektedir. Buna rağmen hakkında su-i zanda bulunup değişik endişeleri olanlara ve ehl-i dünyanın "Neyle yaşıyorsun?" sorularına karşılık, yemeğindeki bereket ve ikram-ı ilâhîyi, iktisat prensibini ve az yemekle iktifa ettiğini bil mecburiye anlatmıştır.⁶¹

c. Elbise ve ayakkabısını temiz olmak şartıyla yamayarak ve tamir ederek giymesi...

Said Nursî, yiyeceğinde iktisatlı olduğu gibi, giyim-kuşamında da aynı şekilde

---

israftan uzak, iktisatlı bir hayat yaşamıştır:

*"...Şu üstümdeki sak oyu, yedi sene evvel eski olarak almıştım. Beş senedir elbise, çamaşır, pabuç, çorap için dört buçuk lira ile idare ettim. Bereket, iktisat ve rahmet-i İlâhiye bana kâfi geldi. ..."*62

d. Dünyalık adına çok az bir şey ile iktifa etmesi

Bediüzzaman Said Nursî, gösteriş ve alayıştan uzak, çok mütevazı bir hayat yaşamıştır. Onun dünyalık adına yanında, ihtiyaçlarını göreceği çok az eşyadan başka bir şey bulunmamıştır. Bu haliyle o, günümüz müsrif insanlarına çok önemli bir ders vermektedir.

Bediüzzaman Said Nursî'yi, değişik zaman ve değişik mekânlarda ziyaret edenlerin görüp anlattıkları kadarıyla, kaldığı odası ve dünyalık adına sahip olduğu eşyalar şöyledir:

Misal 1.

*"Bediüzzaman Said Nursî'nin odasında ince bir yer yatağı, ince bir yorgan, bir cep saati, ibrik, çay takımı vardı. Başkaca göze çarpan dünyalık bir şey görmedim."*63

Misal 2.

"... Yerde bir hasır vardı. Bütün evindeki eşyalar, o günkü para ile yüz lira değerinden daha az ederdi. Bir de demirden soba

vardı... "64

Misal 3. "... Benim bildiğim ve gördüğüm kadarıyla, Bediüzzaman'ın siyah kaput bezinden bir cübbesi, mestsiz bir gıslavet lastiği, omuzunda bir seccadesi ve elinde bir ibriği vardı. Dünya malı bu, gittiği yerlerde bunları peşinden taşırdı." 65

Misal 4 "... Arkadaşlar! Üstadımız bir yerde diyor ki: 'Ben dünya yükümü bir elimle kaldırabilirim' (elindeki büyükçe bir bohçayı göstererek). "İşte Üstadın dünyadaki malı mülkü, hepsi bu kadar" dedi." 66

F. Kuddûs İsminin Tefsiri ve Temizlikle İlgisi

Kuddûs; kusur ve noksanlıklardan müberra olan, en mukaddes, hiç eksiği olmayan pak, temiz demektir.

Kur'ân-ı Kerim Allah'ın "Esmâ-i Hüsnâ"sının, yani güzel isimlerinin olduğundan bahseder: "En güzel isimler (Esmâ-i Hüsnâ) Allah'ındır." 67 Bu güzel isimlerden birisi de "Kuddûs" ismidir. bu isim Kur'ân-ı Kerim'de Haşr sûresi 23 ve Cuma sûresi 1.ci âyetlerde zikredilmektedir.

[Bediüzzaman Said Nursî](#), Kuddûs isminin yorumunda; bu kâinatı ve küre-i arzı büyük bir fabrika, han ve bir misafirhaneye benzetmekte, kâinattaki temizliğe dikkat çekmekte ve yeryüzünün; bulutların, yağmurun, sineğin, kargaların, kurtların, solucanların, karıncaların, böceklerin, insan vücudundaki alyuvar ve akyuvarların, hepsinin Kuddûs isminin cilvesine mazhar olarak hareket ettiklerini ve temizlik görevlerini yerine getirdiklerini anlatır. Yeryüzünde meydana gelen kirliliğin, kendiliğinden temizlendiğini, bunun da Allah'ın Kuddûs isminin gereği olduğunu bildirir. Zira, eğer yeryüzünde ve denizde meydana gelen binler hayvanât milletlerinin cenazeleri ve bitki taifelerinin enkazları; denizlerin akilüllahm tanzifatçıları ve karaların kartalları, belki kurtlar ve karıncalar gibi, cenazeleri toplayan sıhhiyi memurları tarafından zamanında temizlenmeseydi yeryüzü yaşanmaz hale gelecekti.

Bu Kuddûs isminin sırrı münasebetiyle anlatılan şeyler, başlı başına bir tebliğ konusu olacak mahiyettedir. Şimdi ona kulak verelim:

İsm-i Kuddûsün bir nüktesine dairdir...

"Yeri de döşeyip düzenledik. Biz ne güzel donatıcıyız!" 68 âyetinin bir nüktesi ve bir İsm-i Âzam veyahut İsm-i Azamın altı nurundan bir nuru olan Kuddûs isminin bir cilvesi...

Bu kâinat ve bu küre-i arz daim işler bir büyük fabrika ve her vakit dolar boşalır bir han, bir misafirhanedir. Halbuki böyle işlek fabrikalar, hanlar ve misafirhaneler muzahrafatla, enkazlarla süprüntülerle çok kirleniyorlar, bulaşık oluyorlar ve ufunetli maddeler her tarafında terakküm ediyorlar. Eğer pek çok dikkatle bakılmazsa ve tanzim edilmezse ve süpürölüp temizlenmezse, içinde durulmaz; insan onda boğulur.

Halbuki bu fabrika-i kâinat ve misafirhane-i arz o derece parlak, temiz ve naziktir ve o kadar kirsiz ve bulaşksızdır ve ufunetsizdir ki, bir lüzumsuz şey ve bin menfaatsiz madde ve tesadüfi bir kir bulunmaz. Zahiri bulunsa da, çabuk bir istihâle makinesine atılır, temizlenir.

Demek bu fabrikaya bakan Zat, çok iyi bakıyor. Ve bu fabrikanın öyle tanzifçi bir Sahibi var ki, o koca fabrikayı ve o büyük sarayı küçük bir oda gibi süpürtür, temizler, tanzim ve tanzim eder. Ve o pek büyük fabrikanın büyüklüğü nispetinde muzahrafatı ve enkazından kalan kirli maddeleri, süprüntüleri bulunmuyor. Belki büyüklüğü nispetinde temizliğine ve nezaketine dikkat ediliyor.

Bir insan, bir aydayıkanmazsaveküçük odasını süpürmezse çokkirlenir, pislenir. Demek busaray-ı âlemdeki paklık,safilik,nuranîlik, temizlik, mütemadiyen hikmetli bir tanziften, bir dikkatli tathirden ileri geliyor. Ve eğer o daimi tathir ve süpürmek ve dikkatle bakmak olmasaydı, bir senede bütün hayvanların yüz bin milletleri arzın yüzünde boğulacaklardır.....

Hem zeminin yüzünde her sene mevt ve hayatın değışmeleri ve dövüşmeleri yüzünden, yüz binler hayvanat milletlerinin cenazeleri ve iki yüz bin nebâtatın taifelerinin enkazları, ber ve bahrin yüzlerini fevkalade öyle kirleteceklerdi ki, zîşuur, o yüzleri değil sevmek aşık olmak, belki öyle çirkinlikten nefret edip mevte ve âdeme kaçacaklardı...

Demek bu saray-ı âlem ve bu fabrika-i kâinat, ism-i Kuddûs'ün bir cilve-i azamına

---

mazhardır ki, o tanzif-i kutsiden gelen emirleri, değil yalnız denizlerin akilü'l-lahm tanzifatçıları ve karaların kartalları, belki kurtlar ve karıncalar gibi, cenazeleri toplayan sıhhiyi memurları dahi dinliyorlar.

Belki o kudsi evamir-i tanzifiyeyi, bedende cereyan eden kandaki küreyvat-ı hamra ve beyza dahi dinleyip bedeninin hüceyratında tanzifat yaptıkları gibi nefes dahi o kanı tasfiye eder, temizler.

Ve o emri, gözkapakları gözleri temizlemek ve sinekler kanatlarını süpürmek için dinledikleri gibi, koca hava ve bulut dahi dinler. Hava, zeminin sathına, yüzüne konan toz toprak süprüntülere üfler, tanzif eder. Bulut süngeri zemin bahçesine su serper, toz toprağa yatırır. Sonra, gökyüzünü çok zaman kirletmemek için, süprüntülerini toplayıp kemal-i intizamla çekilir, gizlenir. Göğün güzel yüzünü ve gözünü, silinmiş ve süpürülmüş, parıl parıl parlak gösteriyor...

Evet, kâinat sarayını ter temiz tutan bu ulvî umumi tanzif elbette ism-i Kuddûsün cilvesi ve muktezasıdır. Evet, nasıl ki bütün mahlukatın tespihatları ism-i Kuddûsa bakar: öyle de, bütün nezafetlerini de Kuddûs ismi, Nezafetin bu kudsi intisabındandır ki, "Temizlik imandandır." hadisi, 69 nezafeti imanının nurundan saymış ve "Allah, tövbe edip kendisine dönenleri ve temizlenenleri de sever." 70 âyeti dahi, tahareti muhabbet-i İlâhi yenin bir medarı göstermiş" 71

G. Hayvanların Önemi

Ekolojik dengenin en önemli unsurlarından birisi, bütün çeşitliliği ve canlılığıyla hayvanlardır. Yeryüzündeki binlerce çeşidiyle eko sistemin devamının vazgeçilmez unsuru olan hayvan ve hayvan türleri, maalesef büyük bir tehlikeyle, daha doğrusu yok olmayla karşı karşıyadır. Nesli tükenen hayvanların sayısı hızla artmaktadır. Kurân'a şöyle bir baktığımızda ise, eko sistemin önemli üyeleri olan hayvanlara verilen önem hemen fark edilir. Kurân'ın bazı sûrelerini adı hayvan adını taşımaktadır: Bakara (inek) sûresi, Nahl (arı) sûresi, Ankebût (örümcek) sûresi, Neml (karınca) sûresi.

Ayrıca, Kurân'da, çeşitli hayvanlardan bahsedilmektedir. Örneğin, Koyun, Deve,

---

Öküz, İnek, At, Katır, Eşek, Köpek, Maymun, Domuz, Yılan, Kurt, Arı, Karınca, Örümcek, Sivri sinek, Sinek.

Kurân'ın hayvanlarla ilgili dikkat çekici bir ifadesi de, hayvanların da ümmet olduklarının ifade edilmesidir. İslâmî gelenek ve literatürde özel ve önemli bir kavram olan ümmetin hayvanlar için de kullanılması gerçekten dikkat çekicidir: "Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadı ile uçan hiçbir kuş yoktur ki, onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz, Kitab'da hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır. Sonra onlar Rablerinin huzuruna toplanacaktır." 72

Âyet, dikkatlerimizi hayvanlar alemine çekmekte, onlarında insanlar gibi sınıf sınıf olduğunu söylemekte, yürüyen ve sürünen hayvanlardan her türün bir ümmet; kuşların bir ümmet, insanların bir ümmet olduğuna işaret etmekte, insanların da yeryüzündeki canlılardan bir sınıf olduğunu bildirmektedir: "Hayvanları da sizin için yarattı; onlarda sizin ısınmanızı sağlayan ve daha nice yararlar vardır, hem onlardan kimini de yersiniz. Onları ağullarına sürüp getirdiğinizde ve otlaklara sürüp götürdüğünüzde, onlarda içinizi açan güzellik ve çekicilik vardır." 73 Ağırılıklarınızı öyle uzak şehirlere taşırlar ki, onlar olmasa siz canlarınızın yarısı tükenmeden oraya varamazdınız, Doğrusu Rabbiniz çok şefkatli, çok merhametlidir."

74

Bu âyetlerde Allah, hayvanları sıralarken insanın ihtiyaçlarına cevap verici yönlerini göz önünde bulundurmakta, hayvanların derisinden, kıllarından, tüylerinden, etinden, sütünden ve benzeri verimlerinden insanların faydalandıklarına dikkati çekmekte; ekonomik alanda önemli bir yer işgal ettiklerini bildirmektedir. Ayrıca âyetlerde hayvanların insana, tabiata ve çevreye güzellik sergileyen birer mutluluk sembolü oldukları haber verilmekte, yeryüzünde Cenab-ı Hak'ın yaratıcı kudretinin en güzel ve en muazzam tezahürleri (görüntüleri) olduğu ifade edilmektedir. 75

Allah'ın kudreti ve hikmetiyle belli görevler ifa etmek üzere insanlara hizmet için verilen hayvanlarda şüphesiz alınacak pek çok ibretler vardır. İnsanoğlu hayvanlar olmadan hayatın olmayacağını, onlar sız hayatın çok cılız, anlamsız ve beslenme bozukluklarına sebep olacağını maalesef çok geç anlamıştır. 76 Hayvanlarda ilâhî sanatın güzelliği tecelli etmiştir. İşte bunun içindir ki, Allah'ın Kur'ân'da önemine binaen muhatabın dikkatini çekmek üzere, üzerlerine yaptığı yeminlerden birisi de hayvanlardır. 77

Bu kadar sayısız hayvanları ve bunların tabii olduğu kanunları Allah'ın yaratmasındaki hikmet, hiç şüphesiz insan hayatının sürekliliğini ve güzelliğini sağlamak, tabiatı yaşanabilir sevebilir ve ibret alınabilir yaşanacak bir yer kılmaktır.

İşte Kur'ân, hayatın ve tabiatın güzelliğini sağlasınlar diye her türden hayvan ve canlının yeryüzüne serpiştirildiğini ifade etmekte, onlardan kiminin karnı üzerinde sürünerek, kiminin iki ayak, kiminin dört ayak üstünde yürüdüğünü bildirmekte, böylece insanların en çok karşılaştıkları hayvanların önemine işaret etmektedir. 78

Kur'ân'ın hayvanlara verdiği öneme paralel olarak [Bediüzzaman Said Nursî](#) de hayvanlara çok önem vermiştir. Risale-i Nurda zikredilen hayvan isimlerinin bazıları şunlardır: Arı, akrep, arslan, at, atmaca, balık, böcek, bülbül, camus, ceylan, çekirge, deve, devekuşu, fil, gergedan, güvercin, horoz, hüdhüd, ipekböceği, kaplan, karınca, kartal, keçi, kedi, keler, köpek, koyun, kuddüs kuşu, kurt, kuş, maymun, öküz, örümcek, papağan, pire, serçe, sinek, sivrisinek, sığircık, tavuk, tavus, tilki, yarasa, yılan, yıldızböceği...

Şimdi de Bediüzzaman'ın hayvanlara verdiği önemi bir kaç kategoride inceleyelim:

a. Hayvanların, Allah'ın memurları olduklarını, aynadarlık yaptıklarını ve Allah'ı zikrettiklerini bildirmesi

Bediüzzaman, hayvanların Allah'ın memurları oldukları, O'na aynadarlık yaptıkları ve O'nu tespih edip zikrettikleri konusu üzerinde ısrarla durarak, insanları lüzumsuz yere hayvanları öldürmekten ve onlara zarar vermekten men ediyor veya en azından onlara bir hayvanı öldürürken ne kadar büyük bir cinayet işlediklerini hatırlatıyor. Bediüzzaman'ın hayvanlara olan merhametini, hayvanları sevenler derneği mensupları bilseler, herhalde onu hayvanları en çok seven insan ilan ederler.

Misâl1. "... Vekâinat baştan başagayetmânidarbirkitab-ı Samedânîvemevcûdat ferşten Arşakadar gayetmucizânebir mecmua-i mektubat-ı Sübhaniyevemahlûkatın bütüntaifeleri gayet muntazam ve muhterem bir orduyuRabbanîvemasnuatın

---

bütünkabileleri, mikroptan, karıncadan tâgergedana,tâkartallara,tâseyyarata kadarSultan-ıEzelinin gayet vazifepervermemurları olduğubilinmesi ve herşey, aynadarlıkve intisap cihetiyle binler derecekiymet-i şahsiyesinden dahayüksek kıymet almaları... " 79

Misal 2. "Evet, her birçiçek,her bir meyve, her bir ot, hatta her bir hayvan, her birağaç,birermühr-ühadiyet ve birer sikke-i samediyetolduklarınıvebulduklarımekân ise, bir mektupsûretini almasıcihetiyle her biri bir imzaşeklini alır,omekânın kâtibini gösteriyor... " 80

Misal 3. "...Kur'ân-ıHakim tasrih ediyor ki,Arştan ferşe, yıldızlardansineklere, meleklerden semeklere, seyyarattan zerrelere kadar herşey Cenâb-ıHakka secde ve ibadet ve hamd ve tespih eder. Fakat ibadetleri, mahzarolduklarıesmalara ve kabiliyetlerine göre ayrı ayrıdır, çeşit çeşittir... " 81

Misâl4."Elhasıl: Kâinat sarayındahizmet eden hayvanat, kemal-i itaatle evamir-i tekviniyeye imtisal edip,fitratlarındakigayeleri güzelbir vecihle veCenab-ı Hakkın namıylaizhar ederek,hayatlarınınvazifelerininbedîbir tarzla,Cenâb-ı Hakkı kuvvetiyleişlemekleelde ettikleri tespih at ve ibadet,onlarınhedaya vetayiatlarıdırki,Fâtır-ı zülcelalveVâhib-iHayatdergahınatakdin ediyorlar." 82

Misâl5.Bediüzzaman'a görekediler deAllah'itespih edip zikreder. Zira o kendimüşahedelerini şöyle anlatır:

"... Bu bereketler, yayanımagelen halisdostlarıma ihsandır;veya hizmet-iKur'âniyeyebirikramdır:veyaiktisadınbereketli bir menfaatidir; veyahut,"Yâ Rahîm, yâ Rahîm"ile zikreden veyanımdabulunandörtkedininrızklarıdırki, bereketsûretindegelir, ben de ondan istifade ederim. Evet, hazinmırmırlarınıdinlesen,"Yâ Rahîm, yâ Rahîm" çektiklerini anlarsın... " 83

b. Âkilüllahm(et, leş yiyen) hayvanlar; kartallar, kurtlar, karıncalar vs. yeryüzünün ve denizin temizlik ve sıhhiye memurlarıdır.

Bediüzzaman'a göre âkilüllahm denilen kartal, kurt ve karınca gibi hayvanlar her gün yeryüzünü ve denizi pisliklerden temizlemektedirler. Onlar Allah tarafından görevlendirilmiş temizlik ve sıhhiye memurlarıdır. Eğer onlar temizlemeseydiler, yeryüzü ve denizler pislikten geçilmez ve yaşanmaz hale gelirdi:

"Evet, Cenâb-ı Hak, nasıl ki deniz yüzünü temizlemek ve her günde milyarlarla vefiyat bulunan hayvanat-ı bahriye, cenazelerini toplamak ve deniz yüzünü cenazelerle alude, müstekreh manzaradan kurtarmak için, sıhhiye memurları nev'inden gayet muntazam âkilüllahım bir kısım hayvanatı halk etmiş. Eğer o bahriye sıhhiye memurları gayet muntazam vazifelerini ifa etmeseydiler, deniz yüzü ayna gibi parlamayacaktı. Belki hazin ve elim bir bulanıklık gösterecekti.

Hem her günde milyarlarla yabani hayvanlar ve kuşların cenazelerini toplamakla rû-yi zemini o taaffün attan temizlemek ve zihayatları o elim, hazin manzaralardan kurtarmak için nezafet ve sıhhiye memurları hükmünde olan kartallar misilli, kerametkârâne, gizli ve uzak, beş altı saat mesafeden bir sevk-i rabbâni ile o cenazenin yerini hisseden, giden ve kaldıran âkilüllahm kuşları ve vahşi hayvanları halk etmiş. Eğer bu berriye sıhhiyeleri gayet mükemmel, intizamperver ve vazife dar olmasa idiler, zemin yüzü ağlanacak bir şekil alacaktı... Hem küçücük hayvanların cenazelerini ve nimetin küçücük parçalarını ve tanelerini toplamak vazifesiyle karıncaları nezafet memurları olarak, hem nimet-i İlâhi yenin küçücük parçalarını teleften ve çiğnemekten ve hakareten ve abesiyetten sıyânet etmekle ve küçücük hayvanatın cenazelerini toplamakla, sıhhiye memurları gibi tavzif olunmuşlar." 84

c. Âkilüllahm hayvanlar her istedikleri hayvanı avlayıp yiyemezler

[Bediüzzaman](#)'a göre âkilüllahm hayvanların her ne kadar temizlik ve sıhhiye memuru olsalar da, önlerine çıkan her hayvanı yiyemezler. O'na göre onların helâl rızıkları vefat etmiş hayvanlardır. Sağlam hayvanlar onlara haramdır:

"Evet, âkilüllahm hayvanların helâl rızıkları, vefat etmiş hayvanların etleridir. Hayatta olan hayvanların etleri onlara haramdır. Eğer yeseler, ceza görürler. "Boynuzsuz olan hayvanın kisası kıyamette boynuzludan alınır" 85 diye ifade-i hadisiye gösteriyor ki: Gerçi cesetleri fena bulur; fakat ervahları bâki kalan hayvanat mâbeyninde dahi, onlara münasip bir tarzda, dar-ı bekada mücâzat ve mükafatları

---

vardır. Ona binaen canavarlara sağ hayvanların etleri haramdır denilebilir." 86

d. Sineklerin öldürülmesine değil, rahatsız edilmelerine bile izin vermemesi

Bediüzzaman hayvanların öldürülmesine şiddetle karşıdır. Hatta hayvanların en küçüklerinden olan ve zararlı zannedilen sineklerin bile öldürülmesini kabul etmez. Bediüzzaman'ın ne kadar büyük bir çevreci olduğunu ve hayvanları ne kadar çok sevdiğini anlamak için, sinekleri öldürmekten değil, hatta rahatsız etmekten bile talebelerini menetmesi hadisesi yeter artar bile. Zira özellikle sıcak yaz günlerinde insanları rahatsız eden ve hastalık mikrobu taşıdıklarına hükmederek değişik usûl ve ilaçlarla öldürüp telef edilen sinekler ona göre; bilakis temizlik memurlarıdır. İnsanlara temizlik öğretmekte, hem de insanları el ve yüzlerinde bulunan insanın gözüne görünmeyen hastalıkların mikroplarını ve zehirli maddeleri temizlemekte, bir çok sâri hastalıkların önünü almakta, sivrisinek ve pireler de fitrî harcamak yapmaktadırlar. Şimdi onun bu hususta ne dediğini görelim:

"(Sadâkatte namdar, safvet-i kalbde mümtaz Süleyman Rüştü ile bir muhavere-i latife münasebetiyle) Büyük bir ayetin küçük bir nüktesidir. Şöyle ki:

Güz mevsiminde, sineklerin terhis at zamanına yakın bir vakitte, hodgam insanlar cüz'i tacizleri için sinekleri itlâf etmek üzere hapishanedeki odamızda bir ilaç istimal ettiler. Benim fazla rikkatime dokunmuştu. Odamda çamaşır ipi vardı. Bilahare, o insanların inadına, sinekler daha ziyade çoğaldılar. Akşam vaktinde, o küçücük kuşlar, o ip üstünde gayet muntazam diziliyorlardı. Çamaşırları sermek için Rüştü'ye dedim: "Bu küçücük kuşlara ilişme; başka yere ser." O da, kemâl-i ciddiyetle, dedi ki: "Bu ip bize lazımdır; sinekler başka yerde kendilerine yer bulsun."

Her ne ise... Bu latife münasebetiyle, seher vaktinde, sinek ve karınca gibi kesretli küçük hayvanlardan bahis açıldı. Ona dedim ki:

Böyle nüshaları çoğalan nevilerin ehemmiyetli vazifeleri ve kıymetleri vardır. Evet, bir kitap, kıymeti nispetinde nüshaları teksir edilir. Demek, sinek cinsi de ehemmiyetli vazifesi ve büyük kıymeti var ki, Fâtır-ı Hakîm. O küçücük kader-i mektupları ve kudret kelimelerinin nüshalarını çok teksir etmiş. Evet, Kur'ân-ı

Hakimin: "Ey insanlar, size bir misal getirildi. Şimdi onu dinleyin: Sizin Allah'ı bırakıp da taptıklarınızın hepsi bir araya gelse, bir sinek bile yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapacak olsa, onu da geri alamazlar. İsteyen de âciz, istenen de... " 87 yani, "Cenâb-ı Haktan başka, bütün esbap ve ulûhiyetleri ehli dalâlet tarafından dâvâ edilen âliheler içtima etse, bir sineği halk edemezler. Yani, sineğin hilkati öyle bir mucize-i rabbaniyedir ve bir ayet-i tekviniyedir ki, bütün esbap toplansa, onun mislini yapamazlar, o ayet-i Rabbaniye ye muarıza edemezler, taklidini yapamazlar" mealindeki ayetine ehemmiyetli bir mevzu teşkil, eden ve Nemrut'u mağlup eden; ve Hazret-i Musa (a.s.) onların tacizlerine karşı müştekiyane, "Ya Rab, bu muacciz mahlukları ne için bu kadar çoğaltmışsın?" deyince, ilhamen cevap gelmiş ki: "Sen bir defa sineklere itiraz ettin. Bu sinekler çok defa sual ediyorlar ki: 'Ya Rab, bu koca kafalı beşer Seni yalnız bir lisan ile zikrediyor. Bazı da gaflet ediyor. Eğer yalnız kafasından bizleri halk etseydin, binler lisen ile Sana zikredecek bizim gibi mahluklar olurlardı" diye, Hazret-i Musa'nın (a.s) şekvasına bin itiraz kuvvetinde hikmet-i hilkatini müdafaa eden sineğin; hem gayet nezafetperver, her vakit ab dest alır gibi yüzünü, gözünü, kanatlarını temizleyen bu taife, elbette mühim bir vazifesi vardır. Hikmet-i beşeri yenin nazarı kasıdır; daha o vazifeyi ihata edememiş...

Aynen onlardan da mühim sinekleri dahi, insanın gözüne görünmeyen hastalıkların mikroplarını ve madde-i semmiyeyi temizlemekle, sinekler muvazzaftırlar. Değil mikropların nâkileleri, bilâkis, muzır mikropları mass, yani, emmek ve yemekle o mikropları imhâ, o madde-i semmiyeyi istihâleye uğratırlar, çok sâri hastalıkların önünü alırlar. Hem sıhhiye neferleri, hem tanzifat memurları, hem kimyager olduklarına geniş bir hikmete mahzar bulduklarına delil ise onların gayet kesretidir. Çünkü kıymettar, menfaattar şeyler teker edilir.

Ey hodgâm insan! Sineklerin binler hikmet-i hayat iyesinden başka, sana âit bu küçücük faydasına bak, sinek düşmanlığını bırak. Çünkü, gurbette, kimsesiz, yalnızlıkta sana ünsiyet verdiği gibi gaflete dalıp fikrini dağıtmaktan seni ikaz eder. Ve lâtif vaziyeti ve ab dest alması gibi yüzünü gözünü temizlemesiyle sana ab dest ve namaz, hareket ve nezafet gibi vazife-i insaniyeti ihtar eder ve ders veren sineği görüyorsun.

Hem sineğin bir sınıfı olan arılar, nimetlerin en tatlısı, en latifi olan balı sana yedirdikleri gibi, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyânda, vahyi Rabbâniye mazhariyetle serfiraz olduğundan, onları sevmek lazım gelirken, sinek düşmanlığı, belki insana daima muavenete dostâne koşan ve her belasını çeken o hayvanata düşmanlığı gadirdir, haksızlıktır. Muzırların yalnız zararlarını def için mücadele olabilir. Mesela koyunları kurtların tecavüzünden korumak için onlara mukabele edilir. Acaba hararet zamanından vücudun idaresinden fazla olan kanın çoğalması ve bulaşık ve azı

---

mevadd-ı muzır rayı hamil evridede cereyan eden mülevves kana musallat, belki memur olan sivrisinek ve pireler fitrî harcamalar olmasınlar mı? Muhtemel... " 88

e. Sineklerin diğer faydaları

Birçok insanın zararlı zannedip ördürdüğü sineklerin yukarıda sayılan faydalarına ilâveten, [Bediüzzaman](#)'a göre daha başka faydaları da vardır. Evet ona göre, sineklerin bazı taifeleri, muhtelif ve müteaffin maddeleri yerler, mütemadiyen pislik yerine arılar gibi kat re kat re şurup damlatırlar. Böylece sinekler küçücük istihale ve tasfiye makineleri hükmüne geçerler. Diğer bir başka taifesi de nebâtatın çiçeklerinin ve incir gibi bir kısım ağaçların telkisinde istihdam olunurlar:

"Sinek pislîği, tıp cihetiyle zararı yok bir maddedir ki, bazen tatlı bir şuruptur. Fakat sinek, yediği binler muhtelif muzır maddelerin ve mikropların ve semlerin menşei olmakla, sinekler küçücük istihale ve tasfiye makineleri hükmüne geçmeleri hikmet-i Rabbani yeden uzak değildir, belki şenindedir. Evet, arıdan başka sineklerin bazı taifeleri var ki, muhtelif ve müteaffin maddeleri yerler, mütemadiyen pislik yerine kat re kat re şurup damlatırlar. O semli, müteaffin maddeleri ağaçların yapraklarına yağın kudret helvası gibi tatlı, şifalı bir şuruba tebdil ederek, bir istihale makinesi olduklarını ispat ederler. Bu küçücük fertlerin ne kadar büyük bir milleti bir taifesi olduğunu göze gösterirler. "Küçüklüğümüze bakma. Taifemizin azametine bak, 'Sübhanallah" de" diye lisan-ı hal ile söylerler." 89

"Evet, sineğin küçücük bir taifesini baharın ahirinde, badem ve zerdali ağaçlarını dallarında, siyah bir kütle halinde halk olunup, daha yapışık olup kalırlar. Mütemadiyen, pislik yerine damlacıklar onlardan akıyor. O katreler bal, gibi sair sinekler etrafına toplanırlar, emerler. Diğer bir başka taifesi de nebâtatın çiçeklerinin ve incir gibi bir kısım ağaçların telkisinde istihdam olunuyorlar. Sinek taifelerinden yıldızlı, mumlu, ışıklı olan yıldız böceğinin şeyan-ı temaşa olduğu gibi, sinek tefelerinden yaldızlı altın gibi parlak kısmı da şayan-ı dikkattir. Mızraklı sinekle, eşkıyaları hükmünde olan yabancı arıları da unutmamalıyız. Eğer Halik-ı Rahman onların dizginini çekmeseydi, bu mızraklı taifeler, pireler gibi insanlara hücum etseydiler Nemrud'u öldürdükleri gibi, nev-i insanı da hırpalayacak idiler;... Sinek onlardan bir şey kapacak olsa, onu da geri alamazlar." âyetinin 90 mânâ-yı işârîsini tefsir ederdi. İşte bunlar gibi yüz nam dar hasiyetli taifeleri bulunan sinek cinsinin büyük bir ehemmiyeti vardır ki, mezkur azim ayet onu mevzu yapmış;

Ey insanlar, size bir misal getirildi (ilâ âhir)." 91 demiş." 92

f. Bülbülün yaratılmasının hikmetleri

Bediüzzaman, diğer hayvanlar gibi Bülbülün de boşu boşuna yaratılmadığını, birçok hikmetlere mebnî olarak yaratıldığını ve istimal edildiğini söyler:

"Meselâ, meşhur bülbül kuşu, gülün aşkıyla maruf o hayvancılığı, Fâtır-ı Hakîm istihdam ediyor. Beş gaye için onu istimal ediyor:

o Birincisi: Hayvanat kabileleri namına, nebâtat taifelerine karşı olan münasebât-ı şedideyi ilana memurdur.

o İkincisi; Rahmân'ın rızka muhtaç misafirleri hükmünde olan hayvanat tarafından bir hatib-i Rabbanidir ki, Rezzak-ı Kerim tarafından gönderilen hediyeleri alkışlamakla ve ilan-ı sürur etmekle muvazzaftır.

o Üçüncüsü: Ebnâ-yı cinsine imdat için gönderilen nebâtata karşı hüsn-ü istikbali herkesin başında izhar etmektir.

o Dördüncüsü: Nev-i hayvanatın nebâtata derece-i aşka vasıl olan şiddet-i ihtiyacını, nebâtatın güzel yüzlerine karşı mübarek başları üstünde beyan etmektir.

o Beşincisi: Mâlikü'l-Mülki Zü'l-Celâli ve'l-Cemâli ve'l-İkramın bârgâh-ı merhametine en lâtif bir tespihi, en lâtif bir şevk içinde, gül gibi en lâtif bir yüzde takdim etmektir.

İşte, şu beş gayeler gibi başka manalar da vardır. Şu manalar ve gayeler, bülbülün, Hak Sübhânehu ve Teâlanın hesabına ettiği amelin gayesidir. Bülbül kendi diliyle

---

konuşur; biz şu manaları onun hazin sözlerinden fehmediyoruz. Melâike ve ruhaniyatın fehmettikleri gibi kendisi kendi nağamâtının manasını tamamen bilmese Fehmisize zarar vermez. "Dinleyen söyleyenden daha iyi anlar" meşhurdur. Hem bülbül şu gayeleri tafsilâtıyla bilmemesinden, olmamasına delâlet etmiyor. Lâakal, saat gibi sana evkatını bildirir. Kendisi bilmiyor, ne yapıyor. Bilmemesi, senin bildiğine zarar vermez.

Bülbüle nahli, fahli, ankebut ve nemli, yani arı ve vasita-i nesil erkek hayvan ve örümcek ve karınca ve hevâm ve küçük hayvanların bülbüllerini kıyas et... " 93

g. Hayvanlardan istifade etmek

[Bediüzzaman](#), "Kuşlarda onun etrafında toplanırdı."94 ve "Bizekuşlarındiliiğretildi."95âyetlerininintefsirimünasebetiyle, insanların hayvanlardan değişik sûretlerde istifade edebileceklerini söyler. Ona göre; balarısı, ipekböceği, güvercin ve papağan gibi hayvanlardan istifade edildiği gibi eğer kuşların ve diğer hayvanların dili bilinebilirse mühim işlerde istihdam edilebilirler. Çekirge âfetinin istilâsına karşı çekirgeyi yemeden mahveden sığırcık kuşlarının dili bilinse ve harekâtı tanzim edilse, ne kadar faydalı bir hizmette ücretsiz olarak istihdam edilebilir:

"Kuşlar da onun etrafında toplanırdı." ve "Bize kuşların dili öğretildi." cümleleriyle, Hazret-i Dâvud ve Süleyman Aleyhimesselema, kuşlar envânının lisanlarını, hem istidatlarının dillerini, hangi işe yaradıklarını onlara Cenâb-ı Hakkın ihsan ettiği şu cümleler gösteriyorlar.

Evet, madem hakikattir. Madem rû-yi zemin bir sofrayı Rahmândır; insanın şerefine kurulmuştur. Öyleyse, o sofradan istifade eden sair hayvanat ve tuyurun çoğu insana musahhar ve hizmetkâr olabilir. Nasıl ki, en küçüklerinden balarısı ve ipekböceğini istihdam edip ilham-ı ilâhî ile azim bir istifade yolunu açarak ve güvercinleri bazı işlerde istihdam ederek ve papağan misilli kuşları konuşturarak medeniyet-i beşeri yenin mehâsinine güzel şeyleri ilâve etmiştir. Öyle de, başka kuş ve hayvanların istidat dili bilinirse, çok taifeleri var ki kardeşleri, hayvanat-ı ehliye gibi, birer mühim işte istihdam edilebilirler. Meselâ, çekirge âfetinin istilâsına karşı, çekirgeyi yemeden mahveden sığırcık kuşlarının dili bilinse ve harekâtı tanzim edilse, ne kadar faydalı bir hizmette ücretsiz olarak istihdam edilebilir. İşte, kuşlardan şu nevi istifade ve teshiri ve telefon ve fotoğraf gibi câmidâtı konuşurmak ve tuyurdan istifade etmek, en müntehâ hududunu şu âyet çiziyor, en

---

uzak hedefini tayin ediyor. En haşmetli sûretine parmakla işaret ediyor ve bir nevi teşvik eder.

İşte, Cenâb-ı Hak, şu âyetleri lisan-ı remziyle mânen diyor ki: "Ey insanlar! Bana tam abd olan bir hemcinsinize, onun nübüvvetinin ismetine ve saltanatının tam adaletine medar olmak için mülkümdeki muazzam mahlûkatı ona musahhar edip konuşturuyorum ve cünûdumdan ve hayvânâtımdan çoğunu ona hizmetkâr veriyorum. Öyleyse, her birinize de madem gök ve yer ve dağlar, hamlinden çekindiği bir emanet-i kübrayı tevdi etmişim, halife-i zemin olmak istidadını vermişim. Şu mahlukâtın da dizginleri kimin elindeyse Ona râm olmanız lâzımdır-tâ Onun mülkündeki mahlûklar da size râm olabilsin ve onların dizginleri elinde olan Zâtın namına elde edebilseniz ve istidatlarınıza lââyık makama çıksanız... " 96

h. Hayvanlara şefkati

Hayvanlara karşı alabildiğine şefkatli olan Bediüzzaman Said Nursî, kendisine getirilen yemeğin tanelerini hayvanlara olan şefkat ve sevgisini açıkça göstermek için karıncalara verir:

Misâl 1. "...Bilâhare Siirt'e bağlı Tillo kasabasına gitti. Meşhur bir türbeye kapandığı vakit küçük biraderi Mehmet yemeğini getiriyordu. Yemek içindeki taneleri, kubbenin etrafında bulunan karıncalara vererek, kendisi ekmeğini yemeğin suyuna batırarak kanaat ediyordu.

"Neden dolayı taneleri karıncalara veriyorsun?" denildiğinde.

"Bunlarda hayat-ı içtima iyeye mâlikiyet ve fevkalâde vazifeşinaslık ve çalışma bulunduğunu müşahade ettiğim için, cumhuriyetperverliklerine mükâfat en kendilerine muavenet etmek istiyorum" cevabında bulunmuştur." 97

Misâl 2. Bediüzzaman, yanına gelen kedilere ve güvercine, yine hayvanlara olan sevgisinden dolayı, kendi yiyeceğinden veriyor ve bundan dolayı da berekete nâil

---

olduğunu söylüyor:

"... Hattâ değil yalnız ihtiyar akraba, belki insanlara arkadaş verilen ve rızkları insanların rızkları içinde gönderilen kedi gibi bazı mahlukların rızkları dahi bereket sûretinde geliyor. Bunu teyit eden ve kendim gördüğüm bir misal: Benim yakın dostlarım bilirler ki, iki üç sene evvel her gün yarım ekmek -o köyün ekmeği küçüktü- muayyen bir tayınım vardı ki, çok defa bana kâfi gelmiyordu. Sonra dört kedi bana misafir geldiler. O aynı tayınım hem bana, hem onlara kâfi geldi. Çok kere de fazla kalırdı.

İşte şu hal o derece tekerrür edip bana kanaat verdi ki, ben kedilerin bereketinden istifade ediyordum. Kat'î bir sûrette ilân ediyorum, onlar bana bâr değil, hem onlar benden değil, ben onlardan minnet alırdım." 98

Misâl 3. "... Ben, Berât Gecesinden az evvel Asâ-yı Mûsâ tashihiyle meşgulken, bir güvercin pencereye geldi bana baktı. Ben dedim: "Müjde mi getirdin?" içeriye girdi, güya eskiden dost idik gibi, hiç ürkmedi. Asâ-yı Mûsa üstüne çıktı, üç saat oturdu. Ekmek piriç verdim, yemedi. Tâ akşama kaldı sonra gitti, tekrar geldi. Berât gecesinde, tâ sabaha kadar yanımda kaldı. Ben yatarken başıma geldi, Allahaismarladık nevinden başımı okşadı, sonra çıktı gitti. İkinci gün, ben teessüf ederken, yine geldi bir gece daha kaldı. Demek bu mübarek kuş, hem Asâ-yı Mûsâ'yı, hem Berâtımızı tebrik etmek istedi." 99

Necmeddin Şahiner'in, "Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor" kitabında, [Bediüzzaman](#)'ın hayvanlara olan şefkatini görenlerin anlattıklarını nakledeyim:

Misâl 4. "...Bediüzzaman Said Nursî'nin evi tahtaydı. Bazen evindeki bir deliğin ağzına fare gelirdi. "Bak, yemek istiyor" diye ne yiyorsa, ondan bir parça da farenin deliğinin yanına kordu, fare onları yerdı. Ne yerse fareye de illa ikram ederdi." 100

Misâl 5. "... Bazen karıncaları görse veyahut bizler bir taş kaldırsak, bir altından karınca çıkarsa, taşları gelip koydurur. Hayvancıkların rahatını bozmayın derdi..." 101

Misâl 6 "... Fareler için ayrıca komşu dükkânın çatısındaki kuşlar ve kediler için, ulaşabilecekleri yerlere ekmek parçaları koyardı. Fareler de kediler de ondan rızıklanırdı." 102

Misâl 7. "Bediüzzaman Said Nursî'nin iki kedisi vardı. Yemek vakti gelince bunlara yemek verirdi, kendisi daha sonra yerdi. Ayrıca dolaplara fareler için yemekler koyardı." 103

ı. Hayvanların avlanılmasını yasaklaması

Bediüzzaman Said Nursî, av hayvanlarının avlanılmasını iyi görmemiş, bilakis onların yerine ehli hayvanlarla iktifa edilmesini tavsiye etmiştir. Son Şahitlerin anlattıklarını dinleyelim:

Misâl 1. "...Kırlarda avcıları gördüğünde, 'Tavşanları ve keklikleri vurmayın' derdi. Ve, 'Diğer hayvanları incitmeyin' der ve nasihatte bulunurdu. Hatta çok kişileri avcılıktan menetti." 104

Misâl 2. Ziyaretine gelen birisinin anlattıkları: "... 'Ne iş yaparsın?' dedi. 'Avcılık, efendim' dedim. Sizin orada ne gibi hayvanlar bulunur? dedi. Ceylan, tavşan, ördek ve keklik bulunur efendim dedim. Her ava çıktığınızda ne kadar para masraf edersiniz? Bazen olur ki 50 lira da masraf yaparız dedim. Peki dedi, siz o parayla ehli hayvan alıp etini yeseniz, daha iyi olmaz mı? Evet efendim, daha iyi olur muhakkak dedim." 105

H. Ağaç Ve Yeşilin Önemi

Kur'ân-ı Kerim, sarîh bir ifade ile 'ağaç dikin' diye emir vermez ise de, ağacın beşer hayatındaki ehemmiyeti nispetinde, ona geniş yer verir. Bir kısım âyetlerde açıktan açığa ağaçlara, meyvelere, bağ ve bahçelere dikkat çekilip, bunların medeni hayattaki ehemmiyeti belirtilirken, bir kısım ayetlerde de bir başka meseleyi belirtmek üzere, teşbih vasıtası olarak ağaç zikredilmektedir. Her iki zikirde de ağaç mefhumunu zihinlerde canlı tutma gayesi, âyet-i kerimelerin ana hedefleri arasında yer alır.

Ağaçla ilgili âyetler, ilk sûrelerden son sûrelere kadar Kur'ân'ın her tarafına muvâzeneli bir şekilde serpiştirilmiştir. Pek sık olan bu hatırlatmalar, Kur'ân-ı Kerimi anlayarak okuyan bir kimsenin zihninde ağaç imajını her an canlı tutar. Böylece ağacın içtimai ve medeni hayattaki ehemmiyetini canlı ve cazip bir şekilde görüp anlayan mü'min, ağaç dikimine büyük bir şevk ve ihtiyaç duyar.

Bediüzzaman da yeşile büyük önem öremiştir? Yeşille, ağaç ve ormanla imkan nispetinde hep içiçe yaşamıştır. Çünkü o, ağaçların boş yere yaratılmadıklarını, onların da Allah'ı zikrettiklerini düşünür. Onları böyle gören bir kimsenin ağaca kıyması, onları harap etmesi hiç düşünülebilir mi? Evet o, ağaçların da diğer canlılar gibi kendilerine has dilleriyle yaratanını tespih ettiklerini bildirir:

Bediüzzaman'ın Risâle-i Nûr Külliyyatında ismini zikrettiği sebze, meyve ve ağaçlardan bazılarının isimleri şunlardır: Ardiç ağacı, badem, ceviz, çınar, çiçek, çam, elma, gül hardalı, haşhaş, Hindistan cevizi, hurma, karaağaç, karakavak, katran ağacı, kavak, kavun, kayısı, nar, nebâtat, patlıcan, sarı çiçek, semure, Tûba ağacı, üzüm, yak tîn, zeytin, zerdali... şimdi de onun ağaçlar ve yeşillikler hakkındaki görüşlerine kulak verelim:

a. Nebâtat sikke-i tevhîd ve Allah'ın tespih edip zikreden birer şâkirdirler:

[Bediüzzaman'](#)a göre -daha önce de söylediğimiz gibi- kâinatta bulunan her şey Allah'ın tespih ve zikrettiği gibi, nebâtat da kendilerine has dilleriyle Allah'ı tespih eder ve zikrederler:

Misâl 1. "Barla Yaylası, çam, katran, ardiç, karakavağın bir meyvesidir... Bir vakit, esaretimde, dağ başında, azametli çam ve katran ve ardiç ağaçlarının heybetnümâ sûretlerini, hayretfezâ vaziyetlerini temâşâ ederken, pek lâtif bir rüzgâr esti. O vaziyeti, pek muhteşem ve şirin velvele-âlûd bir zelzele-i raksnümâ, bir tesbihat-ı cezbe-edâ sûretine çevirdiğinden, eğlence temâşası nazar-ı ibrete ve sem-i hikmete döndü. Birden, Ahmet-i Cizrî'nin Kürtçe şu fıkrası hatırıma geldi. kalbim, ibret manalarını ifade için şöyle ağladı: ... Rahmetî İlâhiyenin asarıyladır ki, her zîhayat, kendine mahsus tespih ve namazın dersini alıyorlar. Ders aldıktan sonra, her bir ağaç yüksek bir taş üstünde arşa başını kaldırıp durmuşlar. Her birisi, yüzler ellerini

---

Şehbaz-ı kalender 106 gibi dergâh-ı İlâhiyeye uzatıp muhteşem bir ibadet vaziyetini almışlar. Oynattırıyorlar 107 zülüfvârî küçük dallarını; ve onunla, temaşa edenlere de, latif şevklerini ve ulvi zevklerini ihtar ediyorlar. Aştan "Hay Huy" perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunuyor gibi sadâ veriyorlar... Ruh ise şu vaziyetten şöyle anladı ki: Eşya, tesbihat ile Sani-i Zülcelalin tecelliyat-ı esmâsına mukabele edip, bir naz-niyaz zemzeme sidir, geliyor. Kalb ise, şu her biri birer âyet-i mücesseme hükmünde olan şu ağaçlardan sırr-ı tevhidi, bu i'cazım ulüvv-ü nazmından okuyor. Yani hilkatlerinde o derece harika bir intizam, bir sanat, bir hikmet vardır ki, bütün esbap-ı kâinat birer fâil-i muhtar farz edilse ve toplansalar, taklit edemezler... Akıl ise, şu zemzeme-i hayvan ve eş cardan ve dem deme-i nebat ve havadan gayet manidar bir intizam-ı hilkat, bir nakş-ı hikmet, bir hazine-i esrar buluyor. Her şey çok cihetlerle Sâni-i Zülcelâli tespih ettiğini anlıyor... Madem ağaçlar birer ceset oldu, bütün yapraklar dahi diller oldu. Demek herbiri, binler dilleriyle, havanın dokunmasıyla, Hu Hu zikrini tekrar ediyorlar. Hayatlarının tahiyâtıyla, Sâniînin Hayy-ı Kayyûm olduğunu ilân ediyorlar. Çünkü, bütün eşya Lâ ilâhe illâ Hû deyip, kâinatın azîm halka-i zikrinde beraber zikrederek çalışıyorlar... " 108 "...Yani, güya çiçek açmış herbir ağaç, güzel yazılmış manzum bir kasidedir ki, o kaside Fatır-ı Zülcelâlin medâyh-i bâhiresini inşad edip, şairâne lisan-ı hal ile söylüyor. Veyahut o çiçek açmış her bir ağaç, binler bakar ve baktırır gözlerini açmış, tâ Sâni-i Zülcelâlin neşir ve teşhir olunan acaib-i san'atını bir iki gözle değil, belki binler gözlerle baksın, tâ ehl-i dikkati öyle baktırsın... " 109

Misâl 2. "...Gel, şimdi bir ağaca dikkatle bak. İşte bahar mevsiminde yaprakların muntazam çıkması, çiçeklerin mevzuane açılması, meyvelerin hikmetle, rahmetle büyümesi ve dalların ellerinde, masum çocuklar gibi, nesimin esmesiyle oynaması içindeki latif ağzını gör. Nasıl bir dest-i keremle yeşillenen yaprakların diliyle ve bir neş'e-i lütufla tebessüm eden çiçeklerin lisanıyla ve bir cilve-i rahmetle gülen meyvelerin kelimâtıyla ifade edilen hikmetli nizam içindeki âdilli mizan; ve adli gösteren mizan içinde bulunan dikkatli san'atlar, nakışlar; ve maharetli nakışlar ve ziynetler içinde rahmet ve ihsanı gösteren ayrı ayrı tatmaklar; ve ayrı ayrı güzel kokular ve hoş tatmaklar içinde birer mucize-i kudret olan tohumlar ve çekirdekler, gayet zâhir bir sûrette bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Muhsin, Mün'im, Mücemmil, Mufaddilin vücub-u vücudunu ve vahdetini ve cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rububiyetini gösterir... " 110

Misal 3. "Elhâsıl; her bir ağacın evveli, öyle bir sandukça ve program, ve âhiri, öyle bir târifename ve nümune; ve zahiri, öyle bir musannâ hulle ve bir münakkaş libas; ve bâtını, öyle bir fabrika ve tezgâhtır ki, bu dört cihet öyle birbirine bakıyorlar. Ve dördün mecmuundan öyle bir sikke-i âzam, belki bir ism-i âzam tezahür eder ki, bilbedahe, bütün kâinatı idare eden bir Sâni-i Vâhid-i Ehadden başkası o işleri yapamaz. Ve ağaç gibi her zîhayatın evveli, âhiri, zâhiri bâtını birer sikke-i tevhid, birer hâtem-i vahdet, birer mühr-ü ehadiyet, birer turra-i vahdâniyet taşıyor.

İşte, bu üç misaldeki ağaca kıyasen, bahar dahi çok çiçekli bir ağaçtır. Güz mevsiminin eline emanet edilen tohumlar, çekirdekler, kökler, ism-i Evvelin sikkisini, ve yaz mevsiminin kucağına dökülen, eteğini dolduran meyveler, hububat ve sebzevatlar ism-i Âhir'in hâtemini ve bahar mevsimi, huri'l-in misilli birbiri üstüne giydiği sündüs-misal hulleler ve yüz bin nakışlarla süslenmiş fitrî libaslar ism-i Zahirin mührünü ve baharın içinde ve zeminin batınında işleyen Samedâni fabrikalar ve kaynayan rahmanî kazanlar ve yemekleri pişirttiren Rabbanî matbahlar, ismi-i bâtının turrasını taşıyorlar." 111

b. Nebâtat ve ağaçlar güzel meyvelerini süsleyip insanlara takdîm ederler ve bazı hayvanlara annelik yaparlar.

Bediüzzamana göre bitkiler sikke-i tevhid olmaları ve Allah'ın zikretmelerinin yanısıra; insanlar ve bazı hayvanlara hizmet de ederler:

Misâl 1. "... Tohuma işarettir. meselâ, zerre gibi bir afyon büzürü, bir dirhem gibi bir zerdali nüvati, bir kavun çekirdeği, nasıl çuhadan daha güzel dokunmuş yapraklar, patiskadan daha beyaz ve sarı çiçekler şekerlemeden daha tatlı ve köftelerden ve konserve kutularından daha lâtif, daha leziz, daha şirin meyveleri hazine-i rahmetten getiriyorlar, bize takdim ediyorlar."

Misâl 2. "...Meyvedar ağaçlara işarettir. Çünkü yüzer tezgâhları, fabrikaları incecik dallarında taşıyor gibi, hayretnümâ yaprakları, çiçekleri, meyveleri dokuyor, süslendiriyor, pişiriyor, bizlere uzatıyor."

Misal 3. "... Hububata, tohumlara, sineklerin tohumcuklarına işarettir. Meselâ, bir sinek bir karaağacın yaprağında yumurtasını bırakır. Birden, o koca karaağaç yapraklarını o yumurtalara bir rahm-ı mâder bir beşik, bal gibi bir gıda ile dolu bir mahzene çeviriyor. Adeta o meyvesiz ağaç, o sûrette zîruh meyveler veriyor." 112

Misâl 4. "Meselâ bu tohumcuk bir incir ağacı oldu, Fâtır-ı Hakîm'in nimetlerini başlarımız üstünde neşre başladı. Serpiyor, dallarının elleriyle bizlere uzatıyor. İşte bu, ona sûreten benzeyen bu iki tohumcuk ise gün âşıkı namındaki çiçekle, hercai menekşe gibi çiçekle, hercai menekşe gibi çiçekleri verdi. Bizler için süslendi.

Yüzümüze gülüyorlar, kendilerini bizlere sevdireyorlar... " 113

c. [Bediüzzaman Said Nursî](#)'nin yeşilliklerle içiçe yaşaması ve kırlarda gezmesi:

Ağaca ve yeşile çok önem veren Bediüzzaman Said Nursî, özellikle bahar ve yaz aylarında mutlaka kırlara çıkmak âdeti idi. Bazen Çam Dağına çıkar, bir müddet yalnız olarak orada kalırdı. Talebelerinin anlattıklarına göre onun yeşillikler ile içiçe yaşaması şöyledir:

Misâl 1. "Bediüzzaman'ın Barla'daki ikametgahı, iki odadan ibaret bir evdir... altında, daimî akan bir çeşme vardır. Ve önünde, bitişik çok kalın ve üç sütun halinde semaya yükselen gayet muhteşem bir çınar ağacı vardır. Çınar ağacının dalları arasında bir kulübecik yapılmıştır. Burası, Bediüzzaman'ın bahar ve yaz mevsimlerindeki istirahati ve vazife-i tefekkürîye ve ubudiyeti için en münasip bir menzildir...

Said Nursî Barla'da iken, yaz aylarında bazen Çam Dağına çıkar, bir müddet yalnız olarak orada kalırdı. Buldukları dağ hayli yüksekti. Barla Dershane-i Nuriyesinin önündeki çınar ağacının tepesindeki kulübeciği gibi, Çam Dağının en yüksek tepesinde olan iki büyük ağaç üzerinde Dershane-i Nuriye mânâsında birer menzili vardı. Bu çam ve katran ağaçlarının tepelerinde Risale-i Nur'la meşgul oluyordu. Hem ekser zamanlar, Barla'dan bu ormanlık havaliye gelip giderdi. Ve derdi ki: "Ben bu menzilleri, Yıldız Sarayına değişmem." 114

Misâl 2. Bediüzzaman'ın Kastamonu Hayatını anlatan Feyzi ve Emin isimli talebeleri şöyle demektedirler:

"Ekseriyetle, yaz zamanı şehre uzak ormanlık dağ vardı. Üstadımızla oraya giderdik... " 115

Misâl 3. Emirdağ talebeleri, Bediüzzaman'ın Emirdağ'ındaki hayatına dair diyorlar ki:

"Bediüzzaman Emirdağ'ında daimî tarassut altında bulunuyordu. Açık havalarda gezmeye çıkardı. Bediüzzaman, bahar ve yaz mevsimlerinde mutlaka kırlara çıkmak âdeti idi. Yalnız başına gider, birkaç saat kalır, sonra evine dönerdi...

Bediüzzaman'ın Emirdağ'daki hizmeti ve meşgalesi, başka yerlerde olduğu gibi, yalnız bir vazifeye münhasır değildi... Hakaik-i Kur'âniye nurları olan Sözler, Lem'alar gibi eserlerini telif, tashih ve neşirle meşgul olmakla beraber, kelimat-ı kudret olan masnuat ve mevcudatı seyir ve temaşaya, kitab-ı kâinatı mütalâaya çok müştak idi. Zemin yüzünde yazılan, bahar sayfasında teşhir edilen rahmet ve hikmetin mucizeli eserlerini, eşcar ve nebâtat ve hayvanattaki sanat-ı İlâhiyenin harikalarını, simalarında parıldayan tevhid sikkelerini okumaya ziyadesiyle meftun idi. Böylece, Hakaik-i imaniyenin, mârifetullahın nihayetsiz ufuklarında hakkalyakîn mertebesinde kanaat açıp geziyordu... " 116

I. Temizliğin Önemi

Temiz bir çevreye zarar veren sadece maddi etkenler değil, ruhi ve psiko-sosyal sebepler de çevreyi kirletmektedir. Hatta denilebilir ki, çevre için maddî olumsuzlukları meydana getiren şartları etkileyen önemli sebepler, manevî ve ahlâkî durumlardır.

Dolayısıyla, canlıları ve uygarlığı tehdit eder hale gelen ve gittikçe artan çevre kirliliğine bir çözüm bulunamamasının sebeplerinden biri ve en önemlisi, konunun sadece maddî boyutuyla ele alınmasıdır. Oysa göze görünmeyen fakat psiko-sosyal etkisi bulunan "kötü huylar, batıl inanışlar, günahlar ve bid'atlar" gibi manevî kirleri göz ardı ederek soruna çözüm getirmek imkânsızdır. Nitekim Kur'ân'a baktığımız zaman, onun iki tür temizlikten söz ettiğini görürüz. Biri maddî ve cismanî, diğeri ise nefsî ve manevî. Şimdi bunları kısaca şöyle açıklayabiliriz:

a. Maddî Temizlik

İslâm dini temizliği imanın şartlarından sayar. Böylece iman etmeyle temiz olma

---

arasında doğrudan bir ilişki kurar. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (SAV)'in bir hadîs-i şerifi şöyledir: "Temizlik îmanın yarısıdır." 117 İslâm'ın beden temizliğini bir kısım ibâdetlerin vazgeçilmez şartı, hattâ namazın anahtarı olarak 118 kabul etmesi de maddî temizliğin ne kadar önemli bir şey olduğunu açıkça ifade eder. Yani dinin direği olarak kabul edilen namazın anahtarı beden temizliğidir.

İslâm'ın tuvalet adâbından başlayarak, her namaz için abdesti, 119 bazı haller için guslû farz kılması, en azından haftada bir banyo yapmayı, 120 tırnak temizliğini, koltuk altı ve kasık kıllarının temizlenmesini, sünnet olmayı, misvak kullanmayı, 121 yemekten önce ve sonra, ayrıca sabah kalkınca elleri yıkamayı, 122 ağız ve burun temizliğini, süt içtikten sonra 123, yağlı veya başka bir şeyler yedikten sonra ağzın yıkanmasını emretmesi, 124 elbise ve saç temizliği vs. temizlik ile ilgili emir ve tavsiyeleri İslâmın temizliğe verdiği önemi gösterir.

b. Manevî Temizlik

Temizliği sadece beden temizliğiyle sınırlamak yanlış olur. Beden temizliği kadar, hatta ondan çok daha önce "kalb temizliği", "nefis temizliği", "niyet dürüstlüğü" ve "ahlâk güzelliği" gereklidir. İslâmiyet her şeyde denge gözettiği gibi insanın madde ile manası arasında da dengeyi esas almıştır. Bu itibarla, İslâm'daki maddî temizlikle manevî temizliği birbirinden ayırmak imkânsızdır. Çoğu yerde manevî ve ruhî temizlik ağırlıklı olmakla birlikte genelde ikisini içice görmekteyiz. [Bediüzzaman'a](#) göre de, kötü hasletler, bâtıl itikatlar, günahlar, bid'atlar manevî kirlere dendir. 125

İslâm dini insanın içinin ve dışının temiz olmasını emretmiştir. Dışı temiz, içi kirli bir insan makbul sayılmadığı gibi, içi temiz dışı kirli bir insan da makbul değildir. Kalp, insanın manevî cephesini oluşturan en önemli organıdır. Bu itibarla temizlik dendiği zaman öncelikle iç temizlik (kalp ve vicdan temizliği) akla gelmelidir. Günahlar, insanın manevî çevresini ve cemiyet hayatını kirleten manevî kirlere dendir. Dolayısıyla, temiz bir insan ve temiz bir toplum, günah kirlere denden arınmış insan ve günah kavramına inanmış ve nefis muhasebesini yapan insanların hâkim olduğu bir toplumdur. Temiz bir çevre, sadece maddî havası değil aynı zamanda manevî çevreciliğin ilk şartıdır. Dolayısıyla İslâmî çevrecilik, manevî yönüyle her şeyden önce Allah ve insan merkezli bir çevreciliktir. 126

Bediüzzaman Said Nursî de, İslâm'da çok önemli bir yeri olduğunu gördüğümüz

---

temizlikle ilgili olarak bizlere örnek teşkil etmektedir. Onun, bütün hayatında temizliğin her türlüsüne çok dikkat ettiği görülmektedir. Meselâ, toplum huzuruna çıkarken veya yanına misafir geldiğinde dâima temiz ve güzel elbise giyinmesi, güzel koku sürünmesi ve evini temiz tutması gibi. Ona göre temizlik Allah'ın sevgisini kazanmanın bir sebebidir:

"... Evet, kâinat sarayını ter temiz tutan bu ulvî, umumî tanzim, elbette ism-i Kuddûsün cilvesi ve muktezasıdır. Evet, nasıl ki bütün mahlûkatın tesbihatları ism-i Kuddûsa bakar; öyle de, bütün nezafetlerini de Kuddûs ismi ister. (Kötü hasletler, bâtil itikadlar günahlar, bid'atlar mânevî kirlerden olduklarını unutmamalıyız.) Nezafetin bu kutsi intisabındandır ki, "Temizlik îmândandır." hadisi, 127 nezafeti imanın nurundan saymışve "Allah,tövbeedip kendisinedönerlerive temizlenenleri de sever" 128âyetidahi, tahareti muhabbet-illâhiyeninbirmedarı göstermiş..."

129

Bediüzzaman'ın temizliğinin şahitleri:

NecmeddinŞahiner'in hazırladığı"SonŞahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor" isimli eserde, Bediüzzaman'dan bahseden zatlar onun temizliği hakkında şöyle diyorlar:

Misâl1. "Bediüzzaman temizliğe çok dikkat ederdi. Her zaman, bilhassa Barla'da iken üst üste iki çorap giyerdi. Namaz duracağı esnada üstteki çorabı çıkarır, ondansonra namaza dururdu... " 130

Misâl2. "...Bu ziyarette de unutamadığım aziz hatıralarım oldu. Lâhutî bir havakokladım. Her taraf nurdu. Hasta idi. Elbisesi kar gibi beyazdı. Yatağında elbisesi gibi tertemizdi." 131

Misâl3. "Ekseri beyaz giyinirdi. temizliğe çok riayet ederdi. Bizler çamaşırının hangisi yıkanmış, hangisi yıkanacak olduğunu anlayamazdık. Çoğuzaman tereddüde düşerdik. Haftada bir yıkanırdı. Çamaşırılarını sık sık değiştirirdi... " 132

Misâl 4. "... Ben inanıyorum ki, dünyada ondan daha temiz bir insan yoktur. Ondan daha temiz bir insan görmedim ben. Dünyadaki miskler onun gibi değildir, o daha güzel ve temizdi..." 133

İ. Hava Kirliliği ve Rüzgarların Temizlemesi

Dünya Sağlık Örgütü'nün tarifine göre hava kirliliği: "Canlıların sağlığını olumsuz yönden etkileyen veya maddî zararlar meydana getiren havadaki yabancı maddelerin, normalin üzerindeki yoğunluğudur." Yeryüzündeki canlı hayatın sürmesi için vazgeçilmez bir yere ve öneme sahip olan hava, tüm hayatı etkileyecek biçimde endüstriyel artıklarla değişik yollardan kirleniyor. Havanın, eko sistemdeki önemi bütün boyutlarıyla takdir edilemediğinden sanayileşme sürecinde bu dengenin korunması düşünülmedi. Halbuki Kur'ân, Müslümanları bu konuda asırlar öncesinden uyarılmış ve havanın önemine dikkat çekmiştir. Böylece Müslümanlar bütün yaşayışlarında ve teknolojik gelişmelerinde, bu tabiî dengeyi korumak ve onu gözetmek zorundadırlar. Zira Allah'ın yarattığı ekolojik denge de bunu bizden istemektedir.

Bu harika dengeye baktığımız zaman şunu görüyoruz: İnsanlar ve hayvanlar oksijen teneffüs edip, dışarıya karbondioksit vererek tâ ilk günlerden bu yana tabiatı kirlletmektedirler. Bu süreç aynen devam etseydi, hayatın bir noktadan sonra tükenmesi ve devam etmemesi gerekirdi. Ancak, İlahî hikmet ve kudret bunun önemini en güzel şekilde alarak dengeyi sağlamıştır. İnsan ve hayvanların dışarıya verdikleri karbondioksit gazını, yeşil, yani klorofilli bitkiler almakta, bunu güneş enerjisi vasıtasıyla su ile birleştirerek glikoz meydana getirmekte ve bununla da kendi beslenmelerini sağlamaktadırlar. Bilindiği gibi bu olaya fotosentez denmektedir. Böylece canlıların dışarıya verdikleri karbondioksiti alıp, dışarıya oksijen vererek dengenin devamını sağlamaktadır. Zaten hava kirliliği denilen olay, bu doğal dengenin temizleme ve geri döndürme, geri kazanma kapasitesinin aşılmasından başka bir şey değildir. Endüstrileşme neticesinde, bir yandan dışarıya verilen karbondioksit miktarı çok artmış, diğer yandan da bunu dönüştüren yeşil alanlar, özellikle de ormanlar yok edilmiştir. Sonuç, hepimizin şikayetçi olduğu hava kirliliği ve sebep olduğu dramatik sonuçlardır. 134

Daha önce de dediğimiz gibi Kur'ân dünyadaki ekoloji, dengeyi ısrarla vurgulayarak bizlerden bu dengeyi korumamızı istemektedir. Meselâ, Kur'ân-ı Kerim rüzgârların,

---

yer ile gök arasında ilahî emre hazır bekleyen bulutların evirilip çevrilmesinde düşünen bir topluluk için Allah'ın varlığına ve birliğine deliller olduğuna işaret etmekte, gezegenimiz olan dünyada sağlıklı yaşamımızı sağlayan etkenlerden birinin de rüzgâr olduğunu açıkça bildirmektedir. 135

[Bediüzzaman Said Nursî](#) de, rüzgârın bir çok hizmetlerinden; pis havayı temizlenmesine, canlıların teneffüsüne bitkilerin telkihlerine, bulutların sevk edilmesine ayrıca rüzgârın getirdiği bulutlardan gönderilen yağmurun da çeşitli faydalarına temas etmektedir:

"... O kudsî temizlik emrini, koca hava ve bulut dahi dinler. Hava zeminin sathına, yüzüne konan toz toprak süprüntülere üfler tanzif eder. Bulut süngeri, zemin bahçesine su serper, toz toprağı yatıştırır. Sonra gökyüzünü çok zaman kirletmemek için çabuk süprüntülerini toplayıp kemâl-i intizamla çekilir, gizlenir. Göğün güzel yüzünü ve gözünü, silinmiş ve süpürülmüş, parıl parıl parlak gösteriyor." 136

Bakara sûresi 164. âyetinin tefsiri münasebetiyle, rüzgâr ve bulutların faydalarına şöyle temas ederek:

"Göklerin ve yerin yaratılmasında, gecenin ve gündüzün değişmesinde, insanlara faydalı şeylerle denizde akıp giden gemilerde, Allah'ın gökten su indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, her türlü canlıyı yeryüzüne yaymasında, rüzgârları sevk etmesinde ve gökle yer arasında Allah'ın emrine boyun eğmiş bulutlarda, aklını kullanan bir topluluk için nice deliller vardır." "... ve rüzgârları, nebâtat ve hayvanatın teneffüs ve telkihlerine hizmet gibi vazâif-i azîme ile tavzif edip tedbir ve teneffüse sâlih vaziyete getirmek için tahrik ve idaresindeki tecellî-i rahmet ve himet; ve zemin ve âsuman ortasında vâsita-i rahmet olan bulutları bir mahşer-i acâib gibi muallakta toplayıp dağıtmak, bir ordu gibi istirahat ettirip vazife başına davet etmek gibi teshîrindeki tecellî-i Rubûbiyet gibi mensucat-ı sanatı tâdat ettikten sonra akli, onların hakâikına ve tafsîline sevk edip tefekkür ettirmek için "aklını kullanan bir topluluk için nice deliller vardır." 137 der. Onunla ukûlü îkaz için akla havale eder. 138

Rüzgâr ve bulutların, Allah'ın kudret ve rahmetine şahadet ettiklerini anlatırken, onların yaptığı faydalı işlere de temas eder:

"... Hem zîhayatların yaşamasına en lüzumlu rızkı ve istifadece en kolayı ve nefesleri vermek nüfusları rahatlandırmak gibi çok vazifeler ile tavzif edilen rüzgârlar dahi; cevvi (havayı) âdeta bir hikmete binaen "Levh-i mahy ve ispat" ve "yazar, ifade eder sonra bozar tahtası" sûretine çevirmekle, senin faaliyet-i kudretinde işaret ve senin vücuduna şahadet ettiği gibi, senin merhametinle bulutlardan sağıp zîhayatlara gönderilen rahmet dahi: mevzun, muntazam katreleri kelimeleriyle senin vüsat-ı rahmetine ve geniş şefkatine şahadet eder." 139

SONUÇ

Çevre bilincine ulaşmanın yani çevre eğitiminin kademeleri Kuzey Amerika Çevre Eğitimi Birliği tarafından şöyle sıralanmaktadır:

- 1- Çevresel olaylara karşı ilgi duyulması.
- 2- Çevresel olaylar hakkında bilgi sahibi olmak.
- 3-Çevreseltutumun belirlenmesi.
- 4- Çevreselfaaliyetlerekatılım.
- 5- Çevreciliktedeneyim sahibiolunması.

Ayrıca çevreciolabilmekiçin kişininsorumluluk bilincine sahipolması, israftankaçınması, hertürlü aşırıklardan kaçınarak dengeli tutum vedavranış içinde bulunması, tabiatısevmesi, tabiatla içicebiryayış tarzınıbenimsemesi, kısaca çevreciliğibirahlâkhaline getirdikten sonra bir de bunuetrafınayaymayaçalışmasıgereklidir.

Risâle-i Nûr Külliyyatınavemüellifi Bediüzzaman Said Nursî'yeburadasayılan özellikler açısındanbakacak olursak;-yukarıda saydıklarımızailavetenRisâle-i Nûr Külliyyatı'ndadaha Birincisöz'denitibaren, verilen misallerle tabiatolaylarınadikkatçekildiğini görürüz.Bu da Bediüzzaman Said Nursî'ninkonuya ilgiduyduğunu göstermektedir. İncecik yaprakların güneş ışınlarına karşı korunması,bitkilerin köklerinininsert toprakıçinde kolaylıklailerlemesihakkındaverilen misallerdeolduğugibi.

Ekolojik dengeninkorunmasına bütüncül bakış açısıdaçok önemlidir.Yanivarlıklarbir zincirin halkalarıgibi birbirleriyleilişkidedirler ve halkalardan birine bir zarar verilmesibütünsistemi etkiler.Risâle-i Nûr Külliyyatında kâinat(evren)üç büyük (küllî) tevhiâdelilinden biri olarak gösterilirken, "Kâinat Kitabı"olarak isimlendirilmekte v bir anlam ifade edenbütünolaraktakdîmedilmektedir.Ayrıcabütünlüğü gösteren bütün deliller teker teker incelenmektedir. Nizam, intizam, temizlik,yardımlaşma, dayanışmavb. tabiathakkındabu kadar derinlemesine malumat, [Bediüzzaman Said Nursî](#)'ninkonuhakkındane derece bilgili ve ilgiliolduğunu göstermektedir.

Yaşayışındaisrafa yer vermemesi,karıncaıbeslemesi, kedi vb. hayvanlara,kuşlarailgi ve sevgisi, tabiatlaıçicebir hayattarzını benimsemesi,sık sık kırlara-dağlara çıkması Bediüzzaman Said Nursî'ninne kadar birçevrecitutumaya sahipolduğunu,bunu birahlâkhaline getirdiğinedavranışlarına yansıtığını göstermektedir.

Sonuçolarak;Kur'ân-ıKerim'i ve O'nunçağdaşbir tefsiri olanRisâle-i Nûr Külliyyatı'nı baştansona anlayarak okuyan birkişi, kâinattaki varlıkların anlamlı olduğu (mana-yı harfî düşüncesi) şuurunaerecek ve her biriningörevli olduğu inancile buvarlıklarazarar verici faaliyetlerden sakınacaktır.Bu daçevrebilincineulaşmışfertlerden beklenen birdavranıştır. Bütünbunlardan sonra,Kur'ân-ıKerim'in,İslâmDini'nin veRisâle-i Nûr Külliyyatı'nınbirkabımainsanlaraçevre eğitimi verdiği rahatlıkla söylenebilir.

** 1962yılında Çanakkaleilinebağlı Çan ilçesinin Hacılar köyünde dünyayageldi. Bigalmam-Hatiplisesini 1981yılındabitirdi veaynı yıl Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı. 1986 yılında bitirdiği aynı fakültede 1987 yılında Tefsir anabilim

---

dalında Doktora başladı. 1992 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doktorasını tamamladı. 1991-1993 yılları arası Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak İstanbul Adalar İlçesinde vaizlik yaptı. 1993 Mart ayından Ekim ayına kadar Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Yardımcı Doçent olarak çalıştı. 1993 Ekimden itibaren Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Yardımcı Doçent olarak çalışmaya devam etti. Aynı yıl Doçentlik dilini verdi. 1996 yılının Kasım ayında Doçent oldu. 1995 yılında Mısır Kahire'de sekiz ay ve 1997-98 öğretim yılında da Azerbaycan Bakü'de araştırma yaptı. Evli ve iki çocuk babası.

Yayınlanmış eserleri:

1. İslâm İktisâdında Narh.
2. Kur'ân'ı Kerim'de Besinler ve Şifa
3. Düşünce Kaymalar ı(Heyet halinde) Basımda olan çalışmaları

1. Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir.
2. Kur'ân-ı Kerim ve Gramer
3. Büyük Cevşen Tercümesi.

Yeni Ümit, Zafer Dergileri ve Zaman Gazetesinde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır.

Yazışma adresi:QafqazÜn. İlahiyat Fak. Neriman N.Prospekti. No: 103 Yasamal/BAKÜ AZERBAJCAN

- 2 İbrahim Uslu, Çevre Sorunları, İstanbul 1995, s.7-8.
- 3 Erol Oğuz, Coğrafya Açısından Çevre, Çevre Bilim Sempozyumu, TÜBİTAK Yayını, Ankara, 1982, s.33.
- 4 Zeynep Arat, İktisat ve Çevre, Çevre İlim Sempozyumu, TÜBİTAK Yayını, Ankara, 1982, s.33.
- 5 Özer Ozankaya, toplumbilim terimler Sözlüğü, T.D.K. yayını, Ankara,1975.
- 6 Mine Kışlalı, Fikret Berkes, Ekoloji ve Çevre bilimleri TÇSV. Yayını, Ankara, 1985, s.18.
- 7 Şevket Özdemir, Türkiye'de toplumsal değişme ve Çevre Sorunların Duyarlılık, Palme yayınları, Ankara, 1988, s.10.

---

8 Kemal Görmez, Çevre Sorunları ve Türkiye, Gazi kitabevi, Ankara, 1997, s.1.

9 Sırrı Erinç, Ortam Ekolojisi ve Degradasyonel Ekosistem Değişimleri, İ.Ü.Denizbilimleri ve Coğrafya Enst.Yay.1984, s.3.

10 Ergün Gürpınar, Çevre Sorunları Ders Notları, İstanbul, 1989, s.3

11 Kadir Cangızbay, 'Habeas Corpus'üar 'Habeas Qikos'a veya 'Ekolojizmin Zorunlu Güzergahı', Türkiye Günlüğü, sayı, 3, s.39-40.

12 Kemal Görmez, Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları Üzerine Bazı Mülahazalar, Türkiye Günlüğü, Haziran 1989, sayı 3, s.6.

13 Öznur Özer, Çevre konusunda tanımlar ve Açıklamalar, Çevre Sorunları Giriş, Mobil yay., s.4.

14 Zafer Ayvaz, Düşünce Hevenkleri, T.Ö.V. yay. 1993, s.103

15 İbrahim Özdemir, Münir Yükselmiş, Çevre Sorunları ve İslâm, Ankara 1995, s.26,"WWFbu tartışmaları bir seri olarak yayınlamış bulunmaktadır.Islam and Ecology,ed., FazlunKhalid-Joanne O'Brien, New York,1992. Diğerlerinin adları ise;Budhism and Ecology,ed. M. Batchelor- K.Brown; Christianity and Ecology, ed., E.Breuilly- M. Palmer; Hinduism and Ecology, R.Prime; Judaism and Ecology; A.Rose."dennaklen.

16 Çevre Sorunları ve İslâm, s.27, "Arnold Toynbee-Daisaku İkedo. Yaşamı Seçin, (trcm. Umut Arık), Ankara Üniversitesi Basımevi, 1992, s.46'dan naklen.

17 Çevre Sorunları ve İslâm, s.28, "Komisyon, Ortak Geleceğimiz Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, s.67'den naklen.

18 Çevre Sorunları ve İslâm, s.29, "Arne Naess, Ecoloji, Community and lifestyle, Cambridge Press, 1992, s.185'den naklen.

19 Çevre Sorunları ve İslâm, s.29, "Arne Naess, Ecoloji, Community and lifestyle, Cambridge Press, 1992, s.185'den naklen.

20 bkz. Nuh. 71/15; Yunus, 10/6; Bakara, 2/164; Yâsin, 36/37; Kâf, 50/6-11; Hacc, 22/5.

21 Risâle-i Nûr külliyyatı, Ondokuzuncu Söz, (s.91)

Tebliğimizde istifade ettiğimiz Risâle-i Nur için kaynak olarak, değişik baskılardan bulma zorluğuna binaen, Risâle-i Nûr'da ilgili kitabın ismi ve bölümünü verdik.

Ayrıca Külliyyatın tamamının iki ciltte basıldığı baskının sayfa numarasını verdik.
Kaynak-İndeksli Risâle-i Nûr Külliyyatı, Nesil yy. İstanbul, 1996

22 R.N.K., 30 Lem'a, 4. Nükte, 3. İşaret, (s.807)

Kâinatın, mücessem bir kitab-ı Sübhânî ve cismanî bir Kur'ân-ı rabbanî ve Allah'ın kudretini bildirdiğine dair bkz. R.N.K., Şuâlar, Yedinci Şuâ. (s.914), (s.917); On Birinci Şuâ, (s.955).

23 R.N.K., Otuz Birinci Söz, Dördüncü Esas (264)

Kâinatın, Esmâ-i Hüsnâya mazhariyetle aynadarlık ettiğine dair bkz. Mesnevî-i Nuriye, Onuncu Risale. (1352)

24 R.N.K., Mesnevî-i Nuriye, Katre, (s.1298-1302). Diğer misaller için bkz. Mesnevî-i Nuriye, Hubâb, (s.1314), Mesnevî-i Nuriye, Zeylül-Habbe, (s.1337), Mesnevî-i Nuriye, Nokta, (s.1399).

25 Rûm, 30/22.

26 İsrâ, 17/44.

27 Rahmân, 55/6; Konu ile ilgili diğer âyetler için bkz. Hacc, 22/18; Nûr, 24/41; Hadîd, 57/1; Ra'd, 13/15; Haşr, 59/1; Saff, 61/1;

Cum'a, 62/1; Tegâbûn, 64/1.

28 Seyyid Hüseyin Nasr, İsna ve Tabiat, (trcm. Nabi Avcı), İstanbul, 1991, s.15.

29 Bayraktar, İslâm ve Ekoloji, s.35-38.

30 Hacc Sûresi, 22/18.

31 R.N.K., Yirmi dördüncü Söz, Dördüncü Dal, (s.153-156).

32 R.N.K., Yirmi Dokuzuncu Söz, Dördüncü Esas (229), Diğer misaller için bkz. R.N.K., Mesnevî-i Nuriye, Katre, (1305); R.N.K., Dokuzuncu Söz, Beşinci Nükte, (s.18); Yirmi Üçüncü Söz, Beşinci Nokta, (135); R.N.K., Dokuzuncu Söz, Beşinci Nükte, (s.18); Yirmi Üçüncü Söz, beşinci Nokta, (135); R.N.K. Yirmi Üçüncü Lem'a Hâtıme, (684); R.N.K.; On Beşinci Şuâ, Beşinci kelime, s.(1123); Lemaât, (319);

33 Kamer, 54/49.

34 Hicr, 15/21.

-
- 35 S.H. Nasr, age., s.14.
- 36 Çevre Sorunları ve İslâm, s.80.
- 37 Hicr, 15/21.
- 38 R.N.K. Otuzuncu Lem'anın İkinci Nüktesi (s.800-801).
- 39 Bakara, 2/30.
- 40 S.H.Nasr, age., s.91.
- 41 İbrahim Özdemir, münir Yükselmiş, Çevre Sorunları ve İslâm, s.89.
- 42 Bakara, 2/205.
- 43 - Sebe 34/15-16; Şu'arâ 26/134, 146, 148, 176.
- 44 Rum, 30/41.
- 45 Rahmân 55/7-9.
- 46 S.H.Nasr, age., b,12.
- 47 Bakara, 2/29
- 48 Bakara, 2/205
- 49 R.N.K., İşârâtü'l-İ'câz, Nübüvvet hakkında Tetimme, (s.1260-1266).
- 50 R.N.K., Onbirinci Şua, Yedinci Mesele, (s.957).
- 51 Rahman, 55/7-9.
- 52 R.N.K., Otuzuncu Lem'anın İkinci Nüktesi (s.800-801).
- 53 A'raf, 7/31.
- 54 İsra, 17/27.
- 55 Samastı, a.g.e., s.49.
- 56 A'raf, 7/31.

-
- 57 Müsned, 1:447; el-Münâvî, Feyzû'l-Kadîr, 5:454, no: 7939; el-Hindi, kenzü'l-Ummal, 3:36, 6:49, 56,57.
- 58 Zâriyat, 51/58.
- 59 Hud, 11/6.
- 60 Münzirî, et-Tergîb ve't-terhîb, I,586; İman Gazzalî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, III, 242; İman Ali, Nehcü'l-belâga, s.508.
- 61 Bu konudaki değişik misaller için bkz. R.N.K., On Dokuzuncu Lem'a, İktisat Risalesi, beşinci Nükte, (s.659); R.N.K., On Altıncı Mektup, Dördüncü Nokta, (s.376-7); R.N.K. Emirdağ Lahikası-1, (s.1802)
- 62 R.N.K., On Altıncı Mektup, Dördüncü Nokta, (s.376-7).
- 63 Necmeddin Şahiner, Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor İstanbul 1993, IV, 104.
- 64 Şahiner, Son Şahitler, IV, 232.
- 65 Şahiner, Son Şahitler, IV, 270
- 66 Şahiner, Son Şahitler, IVÖ, 390.
- 67 A'raf, 7/180.
- 68 Zâriyât,51/48.
- 69 Bu hususta bir çok hadis rivayet edilmiştir. müslim, Taharet: 1; Dârimî, Vudû: 2; Müsned, 5:342, 344; el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 291.
- 70 Bakara, 2/222.
- 71 R.N.K., Otuzuncu Lem'a, (s.797-799).
- 72 En'am, 5/38.
- 73 Nahl, 16/5-6.
- 74 Nahl, 16/7.

-
- 75 - M.Kemal Atik, Kur'ân ve Çevre, Kayseri 1992, s.96.
- 76 Çevre Sorunları ve İslâm, s.114-116.
- 77 Âdiyât, 100/1-5.
- 78 Nur, 24/45.
- 79 R.N.K., İkinci Şua (s.851).
- 80 RN.K., 30. Lem'a, 4. nükte, 3. İşaret, (s807) Kâinatın, mücessem bir kitabı, Sübbânî ve cismanî bir Kur'ân-ı rabbnî ve Allah'ın kudretini bildirdiğine dair bkz. R.N.K., Şuâlar, yedinci Şuâ u(s.914), (s.917); On Birinci Şuâ, (s.955) Aslında Yedinci şuâ, 'Âyetü'l-Kübrâ, Kâinattan Hâlıkını soran bir seyyahın müşahedatıdır", tamamı itibariyle bu konu üzerinde durmaktadır.
- 81 R.N.K. Yirmi Dördüncü Söz, Dördüncü Dal, (s.153-156).
- 82 R.N.K. Yirmi Dördüncü Söz, Dördüncü Dal, (s.155).
- 83 R.N.K. On Altıncı Mektup, Dördüncü Nokta, (s.377).
- 84 R.N.K. Yirmi Sekizinci Lem'a, (s.727-728).
- 85 Ahmed b.Hanbel, Müsned, II, 235.
- 86 R.N.K., Yirmi Sekizinci Lem'a, (s.727-728).
- 87 Hac Sûresi, 22/73.
- 88 R.N.K. Yirmi Sekizinci Lem'a, (s.727-728).
- 89 R.N.K. Yirmi Sekizinci Lem'a, (s.727-728).
- 90 Âyetin tamamının meâli: "Ey insanlar! Bir misal verilmektedir, şimdi onu dinleyin! Şüphe yok ki, sizin Allah'ı bırakıp taptığınız putlar, bir sinek bile yaratamazlar. VeleVKi hepsi bunun için toplanmış olsunlar, şayet sinek onlardan bir şey kaparsa, putlar onu sinekten kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de..."(Hac, 22/73).
- 91 Hac, 22/73.
- 92 R.N.K. Yirmi Sekizinci Lem'a, (s.727-728).
- 93 R.N.K., Yirmi Dördüncü Söz, Dördüncü Dal, (s.154-155).

-
- 94 Sâd, 38/19.
- 95 Neml, 27/16.
- 96 R.N.K. Yirminci Söz, İkinci Makam, Mukaddime, (s.105).
- 97 bkz. R.N.K., Tarihçe-i Hayat (s.2126).
- 98 R.N.K., 21. Mektup, 468.
- 99 R.N.K., Emirdağ Lâhikası-I, (s.1749).
- 100 Şahiner, Son Şahitler, II, 150.
- 101 Şahiner, Son Şahitler, III, 59.
- 102 Şahiner, Son Şahitler, III, 141.
- 103 Şahiner, Son Şahitler, III, 126.
- 104 Şahiner, Son Şahitler, III, 59.
- 105 Şahiner, Son Şahitler, IV, 174.
- 106 Şehbaz-ı Kalendermeşhurbirkahramandır ki, Şeyh Geylânî'nin irşadiyle dergâh-i ilâhîye iltica edip mertebe-ivelâyete çıkmıştır.
- 107 Şehnaz-ı Çelkezi, kırk örme saçilemeşhurbirdünya güzelidir.
- 108 R.N.K., On Yedinci Söz, (s.86-88).
- 109 R.N.K. Otuz İkinci Söz, (s.273).
- 110 R.N.K. Otuz Üçüncü Söz (s.307), Diğer misalleri için bkz. R.N.K., Yirmi Altınca Lem'a, On Dördüncü rica, (s.720); Yirmi Dokuzuncu Lem'a, (s.748); Otuzuncu Lem'a, (s.802); R.N.K.; Üçüncü Şuâ, (s.869) Yedinci şuâ, (s.902); On Beşinci Şuâ, (s.k.1139).
- 111 R.N.K., İkinci Şua (s.860-861).
- 112 Misal 1,2,3 için bkz. R.N.K., yirmi ikinci Söz, Haşiye 1,4,5 (s.115-116).
- 113 R.N.K., On Yedinci Lem'a, On Beşinci nota, (s.656).

-
- 114 R.N.K.,Bediüzzaman Said Nursî, Tarihçe-iHayat, BarlaHayatı,(s.2146-47).
- 115 R.N.K.Tarihçe-iHayat, KastamonuHayatı,(s.2179).
- 116 R.N.K.,Tarihçe-iHayat,Emirdağ Hayatı,(s.2187).
- 117 -Müslim,Taharet, 1.
- 118 Ebu Davud,sünen,Salat 73,İst.1982.
- 119 Maide, 5/6.
- 120 Ahmed b. Hanel,Müsnedl. 304.
- 121 Buhâri,Cuma 8;Müslim,Tahare 42.
- 122 Polat Has, El temizliği ve Sağlığımız.
- 123 Buhari, Vudu' 52.
- 124 Buhari, Vudu'51.
- 125 R.N.K. Otuzuncu Lem'a, (s.797-799).
- 126 M.Bayraktar, a.g.e, 64.
- 127 Bu hususta bir çok hadis rivâyet edilmiştir. Müslim, Tahâret: 1; Dârimî, Vudû:2; Müsned, 5:342, 344; el-Aclûn^, keşfü'l-Hafâ, 291.
- 128 Bakara, 2/222. R.N.K. Otuzuncu Lem'a, (s.797-799).
- 129 R.N.K. Otuzuncu Lem'a, (s.797-799). Şahiner, Son Şahitler, IV,164
- 130 Şahiner, Son Şahitler, I,325.
- 131 Şahiner, Son Şahitler, IV,164.
- 132 Şahiner,SonŞahitler,III, 64.
- 133 Şahiner,SonŞahitler,III, 157.
- 134 Çevre Sorunlariveİslâm,s.95-96.

-
- 135 bkz. Fssilet, 41/16; Kamer, 54/19; Rum, 30/46/48; Furkan, 25/48; A'raf, 7/57.
- 136 R.N.K. Otuzuncu Lem'a, BirinciNükte,(s.798).
- 137 Bakara, 2/164.
- 138 R.N.K., Yirmibeşinci Söz, İkinci Nükte-i Belâgat,(s.189).
- 139 R.N.K.,Üçüncü Şua, Münacat,(s.866).